

To nej...

... z Literární ceny Mileny Hübschmannové

Není to tak dávno, co jsem zašla do kostela, ve kterém se v roce 2005 sloužila mše za docentku Milenu Hübschmannovou, jejíž život tak tragicky a nečekaně zhasnul na cestě po Africe. Vlastně jsem se tam ocitla náhodou. Zrovna sloužili mši za Svatého Václava. Stojím vám vzadu v levé části kostela a najednou mám pocit, že prostě vidím Terku. Terku Fabiánovou. Opravdu. Stařenka, tak trochu shrbená, vlasy v drdolu, takový béžový plášť. Samozřejmě vím, že to není možné. Terka už tam nahoře s Milenou rozpráví o těžkém údělu romských žen, poezii i próze a budoucnosti romštiny. Ta paní mě ale fascinovala, připomněla mi totiž Terku právě ze dne, kdy i ona seděla v lavici přede mnou, sice ne v béžovém, ale samozřejmě tmavém plášti. I ona se, stejně jako mnozí další, přišla rozloučit s Milenou, svojí dlouholetou kamarádkou. Zdála se mi tak trochu unavenější, starší a nezvykle bez energie. Kdo tu subtilní ženu, z níž život sálal každým pórem, znal, tak ví, o čem mluvím. Teru Fabiánovou jsem opravdu obdivovala a její knihy se mi líbily opravdu nejvíc. A také básně, možná pro tu schopnost přiblížit čtenáři tíhu nebo radost životního okamžiku, přiblížit ji natolik, že i přes poetiku slov jste skoro cítili stín stromu, o němž Tera například veršovala. Taci spisovatelé se nerodí každý den, ale možná se časem nějaký talent tohoto druhu najde. Kéž by!!! I proto organizujeme již podruhé tuto soutěž. Mám velkou radost, že se nám podařilo, přesně jak jsme slíbili před rokem, vydat tuto brožuru složenou z vítězných prací prvního a druhého ročníku Literární ceny Mileny Hübschmannové. Radost hned ze dvou důvodů – tím prvním je bezpochyby velký závazek vůči ženě, která se celá desetiletí věnovala rehabilitaci romské literatury, jazyka, kultury, vlastně Romů samotných. Tím druhým víra, že snad tato brožura přispěje aspoň malým dílem k obohacení knihoven, škol, že může být motivací pro další Romy i ne Romy toužící psát v jazyce, který tolik let přežíval jen v ústním podání, a proto je dnes tak obtížné v něm tvořit. I pro ty, kteří doma běžně romsky hovoří. Milena obavy mnohých svých romských kamarádů znala. Ukazovali jí své povídky, příběhy, básně, nejdříve v českém nebo slovenském jazyce. Přesvědčovala je, aby opravdu znovu a znovu zkoušeli svá díla psát rovnou v mateřštině, a tak stála u zrodu spisovatelské kariéry většiny autorů, jejichž knížky dnes máme možnost číst. Koneckonců o tom, jsme vás již mnohokrát informovali a i teď vám jedno takové nahlédnutí do její práce nabízí Karolína Ryvolová, její bývalá studentka.

Když jsme se v o.s. Romea před dvěma lety po tragické nehodě Mileny naprosto spontánně rozhodli, že se pokusíme každoročně vyhlášovat soutěž, která by pokračovala v Milenině úsilí přivádět k psaní v romštině další zájemce, netušili jsme, jak složitý úkol jsme si tím naložili na bedra. Ačkoliv již existuje několik škol, kde se romština vyučuje, sami pedagogové přiznávají, že dnešní mladí Romové mnohdy romsky již vůbec nemluví, spíše tak trochu rozumějí, a že je pro ně logicky složité něco vytvořit. Právě proto jsme rádi, že se v druhém ročníku soutěže sešlo na padesát prací, z nichž jsme nakonec odborné porotě předali necelou čtyřicítku příspěvků, jež odpovídaly všem kritériím. Někomu se může zdát počet malý, ale lidé v tematice se pohybující, vědí, že Milena léta a léta usilovně motivovala každého jednotlivce zvlášť a že se právě díky ní stali spisovatelé Terka Fabiánová, Vlado Oláh, Andrej Giňa, Margita Reiznerová, Elena Lacková, Ilona Ferková, Janko Horváth a další. Nejsou jich však stovky, jde to pomalu. Vývoj romské literatury můžeme přirovnat ke stromu. A ten, jehož kořeny se tak výrazně poškodily, se vzpamatovává dlouho. Osobně jsem proto ráda za každou novou duši, která se může klidně časem rozletět a dát křídla nejen sobě, ale i těm, jejichž fantazii vyburcuje svými řádky. Doufám, že by Milena měla radost a že by se jí některé práce líbily!

Jarmila Balážová

Ma vaker paš o chaben aneb Milena Hübschmannová a její romství

Když jsem jednou po odpolední stráveném prací odcházela z Milenina bytu ve Štěpánské, nabídla mi moje profesorka čokoládu z obrovské táble rozbalené na stole. Bez zaváhání jsem si ulomila tři čtvetečky a už s plnou pusou jsem poděkovala. Milena svým typickým způsobem radostně zatleskala a řekla: „To se mi na vás líbí, Karolínko, že vy se nikdy neupejпáte a všechno si hned vezmete!“ Uvědomila jsem si, že má pravdu. Nosila na stůl tu polévku s mangoldem ze zahrádky, tu cizimové placičky a pak zas sušené ovoce a já jsem vždycky všechno spořádaně zbodla, dieta nedieta, faldy nefaldy.

Vzbouzela ve mně totiž stejné pocity, jaké zakouším doma u Romů: čím víc toho sním, tím větší jim projevím úctu. Mám pocit, že jsem svým hlounstvím chtěla Mileně dát najevo svou bezbřehou oddanost. Neuměla jsem to jinak, tak jsem si raději vzala ještě jeden kousek štrůdlu. Milena Hübschmannová (1933-2005) se Romům podobala nejen svou štedrostí a pohostinností. Mluvila jako oni, oblékala se jako oni a myslím že nezřídka i myslela jako oni. Vždycky měla vysvětlení pro kulturní situaci, která se mi zdála záhadná – dokázala pochopit, proč se domluvený pamětník nedostavil na schůzku, proč se všichni přítomní Romové až na jednoho zvedli a odešli, proč se žena sedící vedle svého manžela zdvořile usmívá, ale zarytě mlčí. Oproti Romům měla Milena tu výhodu, že se uměla a směla ze svého přijatého romství občas vyvázat a použít řeč a páky, jakým většinou společnost rozuměla. Tahle zprostředkovatelská funkce vlastně stojí za celým zrodem romské literatury na území bývalého Československa.

„Pak jsem přišla já, ten malý „zloduch“, který ji [Milenu] všude pronásledoval, bral jí hračky, knížky a chtěl, aby si s ním hrála, jenže Milu si nejraději někam zalezla a četla a četla,“ vzpomíná sestra Jiřina na společné dětství. Milena byla vášnivá čtenářka, obdivovatelka a překladatelka indické literatury a v 2. polovině 50. let také literárně-divadelní redaktorka československého rozhlasu. Tam to vlastně všechno začalo. Milena, která už od třiapadesátého roku docházela do romských rodin a nadšeně sbírala ještě živý romský folklor, připravovala speciální pořady zaměřené na romské pohádky, přísloví a písňovou tvorbu. Tehdejší režim si touto osvětou rozhodně nenaklonila, ale u posluchačů vzbudila velký ohlas.

Její prvním velkým literárním objevem se stala její přítelkyně Tera Fabiánová, která z náhlého popudu spontánně chrlila verše uprostřed rozhovoru a Milena je překotně zapisovala. Tera se tomu smála, protože tak jako každý začínající romský autor nevěřila, že romsky lze psát a dokonce v romštině tvořit literaturu. Milena ji ale tak dlouho přesvědčovala, až se Tera pustila do psaní poezie sama. Dnes jsou její oduševnělé básně s typickou přírodní obrazností dobře známé i majoritním milovníkům poezie.

Dalším velkým jménem na seznamu Romů, které povzbudila a posléze nadchla pro psaní v romštině, je rokycanský autor Andrej Giňa. Oba jeho rodiče byli vyhledávaní vypravěči a Andrej na popud rodinného přítele doktora Jágra začal jejich historiky česky zapisovat. Když se pak posléze objevila Milena, která s neutuchající vášní objížděla republiku a na doporučení známých vyhledávala romské vypravěče, výtvarníky nebo psavce, ihned jej přesvědčila, že zapisovat je správné, ale jedině v romštině. Andrej vzpomíná, že první okamžiky byly těžké, neznal hranice slov v písmu a romština na něj z papíru cize a nepřátelsky trčela, ale počáteční obtíže brzy překonal. Andrej Giňa už nikdy psát nepřestal. Soubor jeho povídek, pohádek, historických črt a fejetonů dávno překročil hranici stovky. A kdo jiný mohl stát za publikací třech jeho vynikajících povídek ve sbírce Bijav než Milena Hübschmannová? Historie se v jejím podání – bohu díky – neustále opakovala. Na doporučení objevila nedocenenou literární hvězdu, přesvědčila ji o správnosti romštiny, napumpovala sebevědomím, do tlačila k větší produkci a nakonec zařídila minimálně časopisecké, často knižní vydání.

Největších úspěchů na literárním poli dosáhla Milena v době fungování Svazu Cikánů-Romů (1969-1973). Ten vydával svůj vlastní časopis Romano lil a Milena přiměla „své koně“, aby psali příspěvky v romštině. Tera psala fejetony, Andrej pohádky a kratší publicistické útvary, František Demeter, Vojta Fabián nebo Ilona Lacková veršovali. Když Romové viděli, jak je psaná romština půvabná a především že je legitimním dorozumívacím prostředkem a ne jen sociálně zbarvenou hantýrkou, začali redakci bombardovat vlastními příspěvky a okruh písčících Romů experimentujících s různými žánry slovesnosti se rychle rozrůstal. Po násilném zrušení Svazu v roce 1973 zůstaly v redakci hory nepublikovaných příspěvků, které nakonec vyšly v útlé brožurce Romane gila jako neprodejný metodický materiál. Milena dál hledala romské talenty, i když jejímu snažení nebyla doba příznivá, a v osmdesátých letech se jí podařilo pod různými ideologickými zástěrkami vydat několik dalších drobných publikací. Se založením časopisu Romano džaniben začaly romské literatuře zlaté časy – konečně tu byla platforma, na které se romští autoři a autorky mohli prezentovat před svou komunitou i zbytkem světa a pomalu si budovat věhlas i jistou skromnou kariéru. Všichni ti, kdo jsou dnes publikovanými autory – například Gejza Horváth, Vladislav Haluška, Agnesa Horváthová, Emil Cina či Erika Oláhová – začínali nebo alespoň průběžně publikovali na stránkách Romana džaniben. Stále vytříbenější Milena delegovala část práce na své studenty a spolupracovníky, a tak se pro romské literáty vytvořila jistá záchytná síť, na kterou Milena zpozvdál dohlížela.

Nejen že pomohla stvořit celé zástupy autorů, ze země jim vydupala publikační prostor, propagovala jejich práci a hlásila je do soutěží, na kterých oni pak vítězili, ale rovněž vychovala skupinu neromských milovníků romské literatury, kteří se této literatuře snaží prokazovat stejnou službu jako ona. Jsem jednou z těch prodloužených paží storuké bohyně Mileny. Vedena její laskavostí a moudrostí se snažím ovlivňovat dění na romské literární scéně, aby ze mě měla radost. Milena by ovšem při své chorobné skromnosti řekla Ma vaker paš o chaben! – U jrdla se nemluví! a nandala by mi další kousek štrůdlu. A já bych jej zase zbodla.

 Berkyová Renata /1985/, Rimavská Sobota

Phares mange

Phares mange
pal tute,
kana dikhav,
kana šunav tut,
sar roves.
Bešes tel e blaka,
chudes rošta
u dikhes pre mande,
sar o bala mange baron.

Ťažko mi je

Ťažko mi je
za Tebou,
keď Ťa vidím,
keď Ťa počujem,
ako plačeš.
Sedíš pri okne,
držíš sa mreže
a dívaš sa,
ako mi rastú vlasy.

O apsa

O nipi phiren pal o svetos,
čoren the maren
le jilenca andre.
Ča čepo lendar
dikhen
sar andal o devlipen,
sar o pharo kašt,
perel pre phuv –
o apsora.

Slza

Ludia si chodia po svete,
kradnú a bijú sa navzájom.
So srdcom v hrudi?
A len pár z nich
vidí
ako z neba,
ako ťažký balvan,
padá na zem –
slza.

Herák Petr /1987/, Sokolov

Lubikani džuvli

Na džanav, či joj vaš mange terdžol.
 Na džanav, či man kamel.
 Čepo mandar daral,
 abo pre miro than.
 Pes aver ispidľa.
 Ale me na džanav,
 the pačav, kaj man
 hin cikni šanca pre late.
 The te na som
 žadno mistros lakro typos.

Preačlom o cigarekľi te pijel,
 e paľenka.
 Pal aver džuvľa te dikel,
 te fetinel.
 Bo džanlom,
 kaj ke ma visafola
 a pale miro jilo.
 Te man kamela.

Avľas o da:
 Rana chudľom bari
 andre miro jilo.
 Palis mange rozmyšľindžom,
 soda me dilino kerdžom.
 Kaj vaš kajsi lubikani
 džuvli man me bikendžom.

Savoro dikav kales, o jakha
 le apsenca te la dukaha zadžan.
 O korkoriben man tele cirdel
 a andro sune phuj manuša aven.

Lehká děva

Nevím, jestli o mne stojí.
 Nevím, jestli mne má ráda.
 Možná se jen trochu bojí.
 Možná, že už se na mé místo
 někdo vkrádá.
 Ale já však pevně doufám,
 že mám aspoň malou šanci.
 I když tedy nejsem
 žádný mistr v eleganci.

Přestal jsem kouřit
 a přestal jsem pít.
 Po jiných koukat,
 trávu hulit.
 Přestal jsem nadávat
 a chodit na big beat.
 Takhle se jí mohu
 aspoň zalíbit.

A pak to přišlo.
 Rána jak z děla.
 A já si uvědomil,
 co to blbec dělám.
 Co se to děje,
 kam jsem rozum dal.
 Že kvůli jedné lehké děvě
 jsem se zaprodal.

Stíny se blíží, oči pláčou v bolestech.
 Samota třízí, zdají se sny o neřestech.

Vyskočilová Iva /1983/, Praha

Andre leskere jakha
tašľuvav
cindom leske o phaka
akana len garuvav

Diňom vaše savoro
kaj te šunel bachtalo

Ale na džanav mri dajori
či kamel te ačhel manca
abo dživava korkori
džala le čiriklenca

E rat mušínav te užarel
o suno savoro mange sikhavel

V jeho očích
topím se
koupila jsem mu křídla
teď je schovávám

Dala jsem za ně vše
aby se cítil šťastný

Ale nevím maminko moje
chce-li zůstat se mnou
nebo budu žít sama
odejde s ptáky

Musím čekat na noc
sen mi všechno ukazuje

Calo dživipen
phires kerekate
ulipnastar dži meriben
So tute?
Dilino sal
furt sidares varekaj

Maškar e kereka
e Čačipen bešel
imar nane tut dzeka
hjaba te rodel
odi šukar luludi
Ko džanel
kaj hiňi garudi?

Vareko durkinel pro vudar
K'oda hin?
Oda tiro učalín

Celý život
chodíš v kruhu
od narození do smrti
Co je ti?
Jseš hloupý
od narození do smrti
Co je ti?
Jseš hloupý
pořád někam pospícháš

Uprostřed kruhu
sedíš Pravda
už nemáš chuť
nadarmo hledat
tu krásnou květinu
Kdo ví
kde je ukrytá?

Někdo klepe na dveře
Kdo je to?
Je to tvůj stín

Hejkrlíková Jana /1959/, Toužim u Karlových Varů

Bachtalo dives

Tosara šundom, sar e baba šulavel avri o bov. Cirdav e duchna pal o šero upre the mek mange zasutóm.

Uštarel man e pacha pařna kavejatar, so mange sako tosara e baba kerel, the del pro stolcocis kijo than. Chalom mange o maro the piřom e kaveja the phenav la babake: „Šaj džav te dikhel le grajen?“

„Dža, mri čhaj, ča av ko chaben, bo kempel ada dives te džal andro veš kaštenge.“

„Babo, sem sako sombat phiras kaštenge, imar tut hin but kašta andre pivnica.“

„Nikda nane but kašta, na džanas savo jevend avela! Tira dake o kašta na kempel bo peske dživel andro panelakos. Me o kašta sako berš mušinav te kerel, kaj te nafadinav avri jevende.“

„Mišto babo, me ča le grajen dikhava the maj avava.“

Denašavas pal o čhave avri the džahas ko JZD. Has odoj o gadžo, so les vičinen Zeman. Lačho manuš. Avle odoj the leskere pandž čhave. Dikhahas pandž grajen the duj cikne grajoren, sar peske prosto denaškere the chutkeren. Palis o gadžo duje grasten astarda andro verdan the phenel: „*Děti, nasedat všichni do vozu, pojedeme na výlet.*“ Sa bešlam andro verdan, ča amaro Kikačis the le gadžesker o čavo beše ko gadžo. Džahas palal e khangeri dromoreha paš o mařa the vešora. O gadžo phučel: „*Líbí se vám takový výlet?*“

Sa vičinas: „Anóóó!“ sar amen sikavenas andre škola.

O gádžo phenel: „*Takhle krásný život jste si žili, vy cikáni, než vám vzali koně, ale to vy si nepamatujete. Já říkám, že nejkrásnější oči mají cikánské děti a koně! Děti, zapívejte nějakou písničku.*“

Giřavahas jekh romaři the jekh gadžikani giři. Sar džahas pale, o gadžo amen anda le verdanoha dži kijo kher. O bačis dikhelas la blakatar avri. O gádžo pre leste vičinel: „*Nazdar Jirko, kdy přijdeš na jedno?*“

O bačis phenel: „*Někdy přijdu, přijď teď ty!*“

„*Nemůžu musím vypřáhnout koně! Přijď někdy, rád tě uvidím. Tak děti domů a zas někdy přijďte,*“ phenel o gadžo.

Leskere čhave amenge mek mavinenas. Ke baba chalom gombodica, mordam jekhetane o grati the e phuv u džas andro veš. „Babo, tu sar terni, phirehas la famelijaha le verdanenca the le grajenca?“ E baba pre ma o chmuri mukel! „Ta kaj oda šundal? Amen na phirahas le verdanenca, amen na sam Vlachiko Roma. Ma vaker difinipen! O kham but del, kempel andro veš te džal.“ Andro veš kidkerahas o kašta pre trin sera. Pre peršo than dahas zoralo kašt, pre aver loko kašt the pre trito o churdo kašt. Palis avkes dahas pro verdanoro the phandřam le šeleha, kaj amenge dromeha te na peravel. Sar dokerdam o kašta e baba phenel: „Le tuke e kučori u kide peske mařini. Me džav te dikhel drabenge.“ Iľa peske o gonoro the gefa. Rado dikhav o veš. Ole uče, šukar kašta, so perdal lende o kham del. Rado šunav kodi šukar vešeskeri pacha, the le čiriglengeri giři, so andro veš giřaven. Me peske terdifom the dikhav ole šukar uče kašta. Phučav man len-dar: „Paš kaste tumendar šaj bešav?“

„Ke mande,“ vičinel man ajs o šukar zoralo, učo, na but phuro, na but terno, suvengero kašt. Džav, o vasta the o čekat pre leste dav u obchudav les. Palis bešav telal leste. Phandav o jakha. Šukares mange leha has. „Ušti, mri čhaj, džas khere,“ šunav la baba. Dikhav, hin la pherdo gonoro draba.

„Ta me, babo, zasutóm?“

„Zasutal, zasutal! Oda nič vaš oda, lačhes tuke pro sastipen ela.“

„Babo, dikhlom pro kašt muj! O da muj manca andro suno vakerelas.“

„Savo suno tuke džalas?“

„Babo, o kašt mange phenelas: ‚Te predžal e bacht, avel pharipen, te predžal pharipen, avel pale e bacht. The me ajs o dživipen dživav. Diveste, sar o kham del, som bachtalo, o vasta the o šero ke leste upre cirdav. Te šukar brišind del, nandarav pes andre leste, som žužo, bachtalo. Ča avel varekana džungali rat. Kale chmara demaven jekh avrestar, blištinel pes, the baro, baro brišind del. Oda hin pre amende bari dar! Darav man, kaj mi na demavel andre mande, či andre mire phrala adaj. Sa bi labolas andre jekh bari jag... Palis ajsi rat predžal avel o kham the e bacht pale hin. Te kames, šaj ke mande vaš e zor peske aves... No, the avřal tu the uštardal. Akana nadžanav, so mange mek kaštoro kamfa te phenel.“

„Ma dara, o Del tuke pale andro suno džala, kana kampa. “

„O da sas o Del?“

„O Del, mri čhaj, o Del.“

„Sar tu džanes, babo?“

„Bo tut o Del rado dikhel, te šaj vakeres le kaštenca andro veš.“

„Babo, tu džanes, hoj vakerav le kaštenca?“

„Džanav! Bo tut dikhav sako sombat andro veš, sar džav seraha, dikhav sar tu pes rado dikhes le kaštenca. O Del kamel, hoj te džives, bo tut namukřa te merel sar salas cikřori.“

„Oda hin sar peřfom le garadičenca tele?“

„Sar tu oda džanes? Sem tuke has ča ochto čhon.“

„Džanav, bo man dikhlom upral sar peravas tele.“

„Ta so na phenes, sar upral?“

„Ta upral, the šunavas sar o biba e Arana the e Heraňa la da vičinenas u e daj vičinelas: ‚Me na kamav te dikhel sar mange merel imar dujto čhajori‘ - palis imar olestar nič na džanav.“ Akana e baba ča pre ma dikhelas: „Čačo phenes, ča na džanav, sar oda tu šaj džanes.“

„Babo, savi čhajori la dake mula?“

„Ta, e Věrka! Has la ča šov kurke. Has bi jekhberšestar phureder sar tu. No, mri čhajori, ela tut pharo dživipen. Možno sal dujevoděngero manuš.“

„Soda hin dujevoděngero manuš?“

„Ta, dikheha oda, so aver manuša nadikhen.“

„So ajs o dikhava?“

„Ča užar, užar, mek anglal tute calo dživipan hin, sa avela kana kampa. Ča jekh tuke phenava: džaneha kana o manuša chochaven, kana hin andre lende nasvalipen.“

„Ta, oda lačhes na?“

„Lačhes the na lačhes.“

Dogelam khere. E baba makhřa maro ciraleha. Me chavas u e baba peske bešřa paš o bov u nič naphenelas, ča pre ma dikhelas. Me peske phenavas, možno avava doktorihya, bo the o doktora džanen kana hino manuš nasvalo. Oda dives mek činahas la babaha o kašta the

stovahas andre pivnica. Gelom ko bačis pal e Eva, kaj has savore čhave. Gifavahas the khelahas, o bačis amenca pherasa kerelas. Raťaha, sar džavas te sovel, baro brišind delas. Avla mange pre godi o kaštoro le mujeha. Akana pes o kaštora andro veš nandaren, o brišind lenge zor del. But berša pregeľa, la babakere lava buterval leperav u le kaštenca andro veš dži akana vakerav. Hin len čačipen. Dživipnaha phirel bacht the pharipen ča kempel te džanel, so amenge zor del u so amenge e zor lel.

Šťastný den

Ráno jsem zaslechla, jak babička vymetá kamna. Přetáhnu peřinu přes hlavu a ještě na chvíli usnám. Znovu mne probouzí vůně bílé kávy, kterou mi babička každé ráno připravuje a dává na židli u postele. Po snídani jsem se zeptala babičky: „Můžu se jít podívat na koně?“

„Jdi, děvče, ale přijď včas k obědu, protože dnes je zapotřebí dojít do lesa pro dříví.“

„Babi, vždyť každou sobotu chodíme pro dříví, v kůlně už ho máš dost.“

„Nikdy není dost dříví, nevíme, jaká zima přijde! Tvoje máma dříví nepotřebuje, protože bydlíte v paneláku. Já musím dělat dříví každý rok, abych v zimě nezmrzla.“

„Dobře, babi, já se na ty koně podívám a hned přijdu.“

Vyběhla jsem za dětmi ven a šli jsme do JZD. Byl tam gadžo, pan Zeman. Dobrý člověk. Přišlo tam za ním jeho pět dětí. Společně jsme koukali na pět koní a dvě hřbata, jak volně pobíhali a poskakovali. Pak gadžo zapřáhl dva koně do vozu a říká: „Děti, nasedat všichni do vozu, pojedeme na výlet.“ Všichni jsme nasedli do vozu, jen náš Kikač a gadžův kluk přisedli na kozlík. Vyjeli jsme za kostel, cestou kolem polí a lesů. Gadžo se nás zeptal: „Líbí se vám takový výlet?“

Všichni křičíme: „Anóóó!“ jak nás to učili ve škole. Gadžo opět říká: „Takhle krásný život jste si žili, vy cikáni, než vám vzali koně, ale to vy si nepamatuujete. Já říkám, že nejkrásnější oči mají cikánské děti a koně! Děti, zazpívejte nějakou písničku.“ Zazpívali jsme jednu romskou a jednu českou písničku. Cestou zpátky nás pan Zeman přivezl až před dům. Strejda koukal z okna. Pan Zeman na něho zavolal: „Nazdar Jirko, kdy přijdeš na jedno?“

A strejda odpovídal: „Někdy přijdu, přijď teď ty!“

„Nemůžu musím vypřáhnout koně! Přijď někdy, rád tě uvidím. Tak děti domů a zas někdy přijďte,“ řekl pan Zeman. Jeho děti nám na rozloučenou zamávaly. U babičky jsem poobědvala gombodicu, potom jsme spolu umyly nádobí a podlahu. „Babi, když jsi byla mladá, jezdili jste s rodinou s vozem a koňmi?“ Babička se na mne zamračila: „Kdes to slyšela? My jsme s vozy nejezdili, nejsme Olašští Romové. Neřkej hlouposti! Slunce už je vysoko, je zapotřebí dojít do lesa.“ V lese jsme dávaly dřevo na tři hromádky. Na jedno místo jsme dávaly tvrdé dřevo, na druhé místo měkké dřevo a na třetí chrástí. V tomto pořadí jsme nandali dřevo na vozík a svázali provazem, aby nám po cestě dřevo nespadlo. Když jsme dřevo dodělaly, babička mi dala hrnčiček a řekla: „Jdi na maliny, já se půjdu podívat po bylinkách.“ Vzala si pytlík a šla. Mám ráda les. Ty vysoké, krásné stromy, skrz které sluníčko prosvítá. Mám ráda tu krásnou lesní vůni a ptačí zpěv, který je slyšet jen v lese. Postavila jsem se a prohlížím si ty krásné, vysoké stromy a ptám se jich: „Ke komu z vás si můžu jít sednout?“

„Ke mně,“ volá mne takový urostlý jehličnatý strom. Jdu k němu, položím na něj ruce a čelo. Potom ho obejmou a nakonec si k němu sedám. Zavírám oči a je mi s ním krásně.

„Vstávej, děvče, jdeme domů,“ slyším babičku. Koukám, má plný pytlík bylinek.

„To jsem spala?“

„Spala, spala! To nic, to ti prospěje ke zdraví.“

„Babi, ten strom měl obličej! A ten obličej se mnou ve snu mluvil.“

„Co se ti zdálo?“

„Babi, ten strom mi řekl: ‚Když přejde štěstí, přijde trápení, když přejde trápení, vrátí se zpátky štěstí. Takový život žiji i já. Přes den, když svítí slunce, jsem šťastný, své větve a korunu zvedám ke slunci. Když krásně přší, koupou se a pak jsem čistý, svěží a šťastný. Jenže někdy přijde i ošklivá noc. Černé mraky o sebe bijí, blýská se a padá veliký déšť. Tehdy přichází velký strach. Bojím se, aby do mne nebo do mých bratrů neuhodil blesk. Všichni bychom vzpláli v jeden velký oheň... Pak taková noc přejde, vyjde slunce a štěstí je zase tady. Až budeš potřebovat, můžeš si přijít ke mně pro sílu... No, a pak jsi přišla ty a vzbudila jsi mne. Teď nevím, co mi ten můj strom ještě chtěl říci.“

„Neboj se, Bůh se ti zase do snu vrátí, až to budeš potřebovat.“

„To byl Bůh?“

„Bůh, děvče, Bůh.“

„Jak to víš, babi?“

„Protože tě Bůh má rád, když rozumíš stromům.“

„Babi, a ty víš, že mluví se stromy?“

„Vím, protože tě vidím každou sobotu v lese. Když poodejdu stranou, vidím, jak se se stromy objímáš. Bůh chce, abys žila, protože tě nechal umřít, když jsi byla malinká.“

„To bylo tehdy, když jsem spadla ze schodů?“

„Jak to víš? Vždyť ti bylo teprve osm měsíců.“

„Vím, protože jsem se viděla shora, jak padám po schodech dolů.“

„Co to říkáš, jak sešhora?“

„No, shora, a taky jsem slyšela, jak tety Arana a Heraňa volaly na mámu a máma křičela: ‚Já už nechci vidět, jak mi umírá druhá holčička! – a pak už si z toho nic nepamatuji.‘ Babička na mne udiveně koukala: ‚Pravdu říkáš, jen nevím, jak si to můžeš pamatovat.‘“

„Babi, jaká holčička mámě umřela?“

„No, Věrka, bylo jí pouze šest neděl. Byla by o rok starší než ty. No, děvče, budeš mít těžký život. Možná jsi člověk dvou duší.“

„Co je to člověk dvou duší?“

„No, uvidíš to, co jiní lidé nevidí.“

„A co takového uvidím?“

„Jen počkej, počkej, ještě máš před sebou celý život. Vše přijde tehdy, až to bude zapotřebí. Jen jedno ti řeknu: poznáš na lidech, kdy lžou a kdy jsou nemocní.“

„Tak to je dobře, ne?“

„Dobře i nedobře.“

Došly jsme domů. Babička namazala chleba tvarohem a já jedla. Babička si sedla ke kamnům, nic neříkala, jen se na mne zamyšleně dívala. A já jsem si říkala, možná budu doktorkou, protože i doktoři poznají, když je člověk nemocný. Ten den jsme ještě pořežaly dříví a složily ho do kůlny. Potom jsem šla ke strejdovi za Evou, kde byly všechny děti. Zpívaly jsme a tancovaly a se strejdou byla legrace. Večer, když jsem usínala, přišel velký déšť. Vzpomněla jsem si na můj strom s obličejem. Teď se stromy v lese koupou, déšť jim dává sílu. Přešlo hodně let, na babiččina slova často vzpomínám a se stromy dodnes mluví. Mají pravdu. V životě přichází štěstí i trápení. Je zapotřebí vědět, co nám sílu dává a co nám sílu ubírá.

Mižigár Michal /1991/, Prsek

O Jalošovi a Haňe

1. díl „Jednou ve východním Slovensku“

Imar anglo dujito svetoskero mariben dživenas andro jekh foros Hromošiste vajkeci romane fajti. Enas oda o Gaborovci, Bandyovci, Dunkovci mekh varesave fajti, the dživenas odoj o Mižikarovci. Andro Mižikarovci iřinenas e Matylda Pompovo the o Brunos Kotlárís, so peha dživenas he has len čhave. Kola čhavengere nava enas Ludvík the e Annda, afe ko roma pes akor furt delas romanes duma, ta len vičinenas Le Ludvíkos „Jaloš“ the la Anna „Haňa“. Lengero dad, o Bruno, has oda jekhzoraleder Rom andro oda foros, korkoro dolelas kaštuno verdan. Jekhvar koda džives tosara pal o Bruno, aven o šandara, kaj les lena slugadžiske, afe o Bruno phendža, hoj nikhaj nadžala. O šandara peske gondofinenas, hoj les marena, afe o Bruno len mardža. Pandž šandaren mardža le tovereha the jekheske očhindža o vast. Koda dujito džives avifa kajso lačno bareder slugadžengero the phendža leske, hoj mušinel te džal, bo šaj pale avel o mariben. O Brunos peske diňa the phenel he phendža la peskera romňake: „Ačh le čhavenca, mušina te džal slugadžiske, bo šaj pale avel o mariben, afe mekh goderer“ daj zvičindža le čhaven he phende peske ačh Devleha dža Devleha o apsa lenge andro jakha has. E daj pre vaš o chaben he džalas. E Matylda le čhavenca has pharejileskeri. Bešenas pre phuv he dikhenas pre peste.

2. díl „Tatínek na vojně“

Sigate tosarla e Matylda gela ko chulaja the mangelas buti. Mangelas buti kherengeri, pre mafa te chanel o phuvale, te šulavel, rajbinel the savore bufa kerelas, hoj te o gadže la den chaben. Pal o kurko e Matylda chudla varesavo chas, afe sar pes the sastarel, the love pro doktorka nane, tates lenge andre oja koliba nahas. Ko chulaja mangelas varesave renti pre peste, has šil the o jiv baro andre jepaš křoč, baro problemos has oda, hoj len nahas topanki pro jiv, mek ča džanas avri the o topanki lenge cindžonas jivestar. E Haňa rovelas: „Mamo, me fadžinav pro pindre“ he lakeri daj e Matylda tiš ciches rovelas u mangelas pes le Devleske: „Devloro miro pre upralipen, mangav tut, na mar amen, de amen lokeder dživipen...“ he mangelas feder dživipen.

Rozdiňa le čhavenge agorutno kotor maroro the phendža le čhavenge: „Čhavale, me mušinav andre buti pro čoripen u tumen džan ko chulaja tiš, šukar pařikeren the mangen či len nane vareso te čhivel avri, len he renti he topanki, sa, savoro.“ Phendža lenge e daj palis lenge phenelas: „Kada džives džav ke jekh lačni gadži, so man dela gruli, thud, balevas, he predal tumende varesave cukřiki.“

E Haňa has bachtafi: „Jaloš, chvala Devleske, hoj amen ela porjadno tato chaben.“ The o Jalošís lake odphendža: „Te bi kavka dživahas furt, sar dživaha kada džives raťi.“

Lengeri dajori e Matylda odgelas the palis odgele o čhave. Phirenas kher kherestar, zadurkinenas pro vudara, šukares pařikerenas u mangenas lendar vareso, so len hin te čhivel avri, koja gadži pre lende zadikhľa, has lake pharo, pal oda, hoj hine cikne he ajse čorore, afe hoj enas ajse lačne, phendža lenge: „Užaren vareso tumenge anava, užaren!“ he odgela andro kher. Palis avifa taškaha, andre has o vastale, o šáli, cholova, rokľi, balevas, gruli, pekiben, caklos thudeha. E Haňa the o Jalošís enas igen bachtale he pařikerde: „Igen tumenge pařikeras, mi o Del tumenge potinel,“ he džanas khere bachtalipnaha. Avile khere, e daj pratindža, tadža, rajinelas šukar džives andro kher. E Baňa imar naťi oda chudelas andre peste he phendža: „Mamo, jekh lačni gadži amen diňa kaja taška, dikh!“ E daj has igen bachtafi, bo o čhave ande vareso, so hin lačno he tajsja namušinela te džal ko gadže pro čoripen. Andro kher has igen šukares, ča o dad lenca nahas he oda len dukhalas. E daj lenge phendža: „Čhavale, ta tajsja pro čoripen na džava, avava tumenca khere.“

3. díl „Maminka je nemocná“

Tosara sigate e daj pes mukhľa andro taviben, afe naťi. Kerdža pes lake varesar nalačhes, chudla te chasal the te čhungarel o chasa, dukhanas la o buke, bari dukh lake avifa andro šero, hoj mušundža te džal te pašľol andro hadžos. Kana lake has nalačhes, o čhave pes skidle he chudle te denašel he gravčinenas: „Afe andro gav niko na has, bo on gele ko chulaja pro čoripen, afe len has bacht, hoj khatar lende džalas jekh lačno gadžo, doktoris, so len šundža a denašelas ke lende. Phučľa lendar: „Kaj e tumari daj.“

„Kherel!“ phendža e Haňa, he džanas ke lende. Sar avile ke lende, o doktoris lenge phendža: „Tumen ačhon kadaj, me la mušinav tepredikhel.“ O čhave ačhile anglal koja lengeri kaštuni koliba, so has učhardi mochenca. O doktoris gela andre. E Matylda phares dichinlas pro buke. „Šukar džives“ pařikerdža o doktoris. „Tumenge tiš“ odphendža e daj. So ča o doktoris la predikhľa, imar džanelas, hoj la hin tubera, has leske pal late igen pharo.“ Dragani romnie, mušinav tumenge te phenel, hoj tumen hin tubera, he mušinen te džal pro beršeskero sastaripen.“

„Na, me naťi,“ zvičindža rovibnaha, ko mange baravľa le čhaven!“ Afe o doktoris lake phendža: „Me tiš džanav, soda hin he sar oda hin pharo, miro dad the e daj tiš chudle tubera he mule. Mange has deš berš, somas jekhpureder he manca ačhile pandž cikneder phřala the pheňa he varesar oda predžidžiam he akana som doktoris. Te kamen, hoj he tumare čhave nacerpinen bijal tumende, jen oda amaro beršeskero sastaripen, te nalena, namušinena dindardes te živel, he o čhave cerpinena buteder sar kamena, rozgondofinen pes.“

„Imar man rozgondolindom, hi džava pes te sastarel pro berš.“ „Jaj, oda som rado, hoj oda len, džal pal tumaro dživipen the pal o čhave. Tosara dešuduje orendar avava vaš tumende le verdaneha he tajsja pes dikhaha pale, ačhen Devleha,“ he odgela. E Haňa le Jalošíha sidžardes džanas andro kher, kamenas the džanel sar la dake. E daj bešelas pre phuv, has igen pharejileskeri he pekľa roviben: „Joj, Devla, so me kerava? Čhavale, tajsastar ačhena kher bijal mande berš,“ phendža le čhavenge. „Sar oda?“ phučľa pharejileskeres o Jalošís, e daj lenge phendža: „O doktoris mange phendža, hoj man hin tubera, he mušinav te džal andre špitaľa, het, te nadžava, šaj merav sigeder.“ O čhave la daha pekle roviben.

„Mamo, so adaj keraha korkore, hem amen niko nane, ko amen dela te chal,“ phučelas e Haňa he o Jalošís lake odphendža: „Haňo, narov, me phirava ko chulaja andre buti pro čoripen he e daj mušinel te džal pro sastaripen he dikheha, ela oda sar akor.“ E daj, e Matylda, kerdža le čhavenge o than, he užarelas, kana o čhave zasovena, kaj te pes mangel ko Del: „Devloro miro pre upralipen, de le mire čhaven e zor, kaj te nacerpinen but he man nale, bo čhave naťi te ačhon korkore, hem hine mekh cikne the pro meriben igen terni.“

4.díl „Maminka odchází“

O khamoro upre uštol. E Matylda imar urdži the bešel pre phuv, o pindre peste dikhel pro savoro avka pharejileskeres. Ole lakere šukar romane jakha hine avka, pharejileskere, žuže apsa the dukh. Nabešel korkori, ale le čhavenca. E Matylda phenel le čhvenge, so kamen te kerel, la Haňake phenel: „Haňo, av lači, nakamav te šunel, hoj sal čibali. Jaloš tu phir andre buti ko chulaja pro čoripen vaš o chaben, kavka, sar me phiravas, kaj te chan vareso he the e Haňa tut našunela, čin la.“

He gele avri, kaj imar užarelas o doktoris le verdaneha. Lenge pele o apsa andal o jakha he čumidle pes. E daj bešľa pro verdan he džalas het, le čhvenge kivinlas vasteha le vasteha, ho čhave pal late rovenas. E Haňa rovelas he o Jalošiske pal late has pharo, phenelas la Haňake: „Haňo, narov, oda berš amenge denašela sar nič he daj avelas pale sasti,“ ale has leske tiš phares, o jilo leske tiš rovelas dukhatar. Le Romenge has andro gav pal o čhave pharo, he lenas peske len kija peste sako rat.

5.díl „Bez maminky“

Pro perši rat bijal o dad the daj peske le čhaven iľa kija peste lengero dadeskero strično phral, o Cirimonos. O Jaloš uštila sigo tosarla, he ušťaďa la Haňa: „Haňo, ušti, džas, imar tosara.“ E Haňa nakamelas, ale mušinelas. Pafikerde le Cirimonoske he odgele andre peskeri koliba. O Jalošis mukhľa la Haňa khere he gefa pro čoripen, ko chulaja, mangelas buti vaš varesavo chabenero. La Haňake has savoro pro roviben, bešelas pre phuv, anglo lengeri koliba, predikhelas peske o tham katar lengeri koliba, has bohkaľi sar ruv, ale o kher naomukhľa, bo užarelas pro Jalošis. Chvala Devleske, kaj o khamoro tele perelas, chudelas pes te ratol he e Haňa užarelas le Jalošis. Avifa, anda varesave grufi he e vedra thudeha. E Haňa sig tadža the chale. Kavka kala čhave cerpinenas calo berš.

Irinlas pes berš 1930. O Jalošis pes urdža andre cepľaka he pale gefa ko chulaja pro čoripen. E Haňa peske posovelas, ale dukhallas la oda, hoj o Jalošis imar berš phirel ko chulaja he mek niko na avel. Hin agor majoske, o khamoro pražinel, the e Haňa peske bachtalas giľavel dromeha, so pes leha džal ke leňori. Andre leňori o pani hino mek šilalo, ale hin te šunel, sar pes šukares tadžol, khatar o khamoro somnakuno, so pani tačarel. E Haňa peske morel o muj, pafis peske khosel o muj rokľaha the bachtalas peske giľavel varesavi šukar giľori romani, khelel peske paš e rokľaha. Odžal khere he dikhel le dades, le Brunos, sar rodel le čhaven. E Haňa zavičindža: „Dado, dadoro.“ O dad pes bondarda: „Haňo, mri čha, av ak.“ E Haňa pes rozdenašľa he chudľa le dades meňatar. O dad pes thoďa andro roviben, kana šunda, hoj hine khere korkore he has leske igen phares pro jilo, pal o Jalošis, hoj mušinelas te phirel andre buti, sar dešudujeberšengero čhavoro. E Haňa le dadeha gele khere. Khere e Haňa le dadeske sa vakerlas: „Dado, e daj amenca nane berš, sar odgeľjal tu, duj dživesa pal tute oj odgeľja. Mušindža, has lake igen nalačhes, nalačhes pes lake dichinelas, amen vičindžam le doktoris he jov lake phendža, hoj la hin tubera he mušinel te džal pro beršeskero sastaripen, te bi na džalas mušinelas bi te merel sigeder, joj amen na kamelas te omukel, ale mušindža, has igen nasvaľi.“

„Oda našti bičhadan telegramos?“ phučľa chofaha. „Sar te nahas love nikhatar samas rade, hoj vareso chahas. Pafis sar ačhiľam korkore, o Roma peske amen lenas pre rat, ale pafis peske phendžam, hoj mušinas te jel ke amende khere. O Jalošis phirelas andre buti, me rovas kadaj anglo kher, hoj som korkori the bokhaľi, pafis sikľifom te jel korkori vakerelas e Haňa le dadeske he užarenas pro Jalošis. O khamoro tele perelas, pro chmari pes kerelas ľolipen, has oda igen šukar pal lengeri koliba. Šukar, trdžonas bare hedži, pre lende jiv, so lendar kerlas rupune hedži. O Jalošis e buti dokerdža, has igen ztrapimen, te chanda jepaš mafa grufi, vaš kada chudľa gono grufi the vedra thudeha he čepo balevas. Khere džalas bachtalipnaha, has bachtalo ani nadžanelas soske, o jilo leske asalas, ale na džanelas soske. Avľa khere, na kamelas oleske te patal, kaj lengero dad khere. „Dado, kana avifa?“ phučľa o Jalošis le dadestar. O dad chudľa le Jalošis meňatar he rovelas: „Joj, Jaloš, so tu mušines te jel ztrapimen.“ O dad taďa grufi le balevaseha the popijenas thudeha. Pafis peske denas duma. Predo kale čhave oda has igen šukar džives, ča e daj lenge kampolas.

6.díl „Maminka jde domů“

Tosarla imar na ušťolas o Jalošis, ale o dad, džalas ko chulaja te kerel buti, sar odgeľa, phendža le čhvenge: „Nakeren bengipen u nikhaj nadžani!“ he odgeľas. O čhave mek pašlonas, he šunen sar vareko avel le verdaneha the le grajenca, o čhave mišľinde, hoj avile o šandara pale te lel le lengere dades. O čhave daranas, hoj pes garude telal o hados, ale peklostar bacht, avifa lengeri daj e Matylda. Sar la o čhave dikhle, ušťile he chufile pre lengeri daj: „Mamo, dajori“. La dake pele o apsa andal o jakha he rovelas, bo lake has igen pharo, hoj lakere čhave enas korkore bijal e daj the o dad he o Jalošis mušinelas te kerel buti dži tosarlastar dži rati. Pafis e daj le čhaven iľa le čhaven kija peste te bešel pre phuv, bešľa the o pindre thode pre peste. „Hin o dad imar khere?“ phučľa e daj, „Hi ič avifa“ phendža e Haňa. Pafis o čhave vakerenas la dake, pal oda so kerenas, te enas korkore.

„Mamo, imar sal sasti?“ phučľa o Jalošis la datar. Joj mek has nasvaľi he o doktora lake obejde, hoj lake oda ačhola pro calo dživipen. Phendža: „Na som mek sasti, kaja tubera man ela furt, so me kadaj tumenca dživava. Ale aven avri, imar adaj nasomas berš“ na kamelas le čhavenca pal kada te del duma. Džanas pes te predžal he o Roma te dikhel, avri has tates sar juliske. Predžanas pes he avre thanenca the dogele ko Roma. O Roma enas igen bachtale, hoj lengere čhave imar nane korkore. Pafis kijo rat džanas khere, kaj užarenas le dades, le Brunos. O dad avifa khere he has igen bachtalo: „Chvala Devleske, sam imar savore khere he amare čhave imar savore khere he amare čhave imar na nacerpinena.“ Khere peske denas duma pal oda, so kerenas sako he so sako predžidľifa vaš oda berš, so nahas oja familija paš peste.

7.díl „Život šel dál“

Sar jon dživenas pafis, o dad phirelas andre buti dur bišta kilometri pešones, sar avelas pal o drom, kamelas te piľel, piľa andal e leňori, sar dogela khere muľa. Pafis avifa dujito svetoskero mariben, kana o Roma dživenas andro baro dar, bokh the dukha. O Jalošis peske arakhľa čorora čhajora, lakero nav has tiš Haňa. Has čorori, bo o dad the o dad lake mule, sar sar la čhajorake, baravlas la macocha, so has ke late lači, delas la kamiben sar čačuni daj. Le Jalošis has dešudujpandž čhave, e Malvňa, Věra, Milena, Božena, Květa, Pavel, Margita, Jolana, Irena, Honza, Rusalka, Růžena, the o Zdenku, Justýna the o Rudis lenge mula sar terne manuša, so omukhle le čhaven. A Haňa peske tiš arakhľa romes andalo oda gav, kaj bešenas, o Roma les vičinenas „Bubi“. La Haňa has šov čhave, lengere nava hine Jan, Láďa, Věra, Franta, Karel the jekh e Justýna, so muľa, kana lake has tranda berš. Kaja fajta džalas, dromenca, ale na enas oda verda-nengere Roma. Bešenas Krumlovoste, Terezínoste he mek andro but fora, agorutno foros has Písek. Piskoste pes thode te bešel le Dunkov-cenca. La kaja familia pafis užarelas bacht, roviben, kavka sar amen andro dživipen. E Matylda imar has baba, elas mek nasvaleder, čori, o čhave la dikhenas rade. „Kadaj pro Čechi te bešel nakamav,“ phenelas le Jalošiske: „Jaloš, me kamav khere pro Slovensko!“ Kana mere-las, o čhave pal late rovenas, joj čorori našti phirelas, has bizerakeri. Piskoste pro Čechi muľa, kana lake eftavardeš eňa u o dživipen džalas dur.

O Jalošovi a Haňě

1. díl „Jednou ve východním Slovensku“

Už před druhou světovou válkou žilo v jednom městečku, v Hromošicích, několik romských rodin. Byla to rodina Gáborova, Bandiova, Dunkova a ještě několik dalších. Také tam žili Mižikárovi. Do rodiny Mižikárových patřila Matylda Pompová a Bruno Kotlár, žili spolu a Bůh jim dal dvě děti. Jména těch dětí byla Ludvík a Anna, ale u Romů se tenkrát mluvilo jen romsky, volali na Ludvíka „Jaloš“ a na Annu „Haňa“. Jejich otec Bruno byl ten nejsilnější Rom ve vesničce, kde bydleli. Byl tak silný, že sám unesl dřevěný vozík. Jednoho dne ráno za Brunem přišli četníci, protože ho chtěli vzít na vojnu. Ale Bruno jim řekl, že nikam nepůjde. Četníci si mysleli, že ho zbíjí, ale Bruno je zbil. Pět četníků zbil se sekrou a jednomu z nich usekl ruku. Druhého dne za ním přišel takový hodný vyšší důstojník a řekl mu, že musí jít, protože by mohla znovu vypuknout válka. Bruno si dal říct a řekl své ženě: „Zůstaň s dětmi, musím jít na vojnu, protože znovu může vypuknout válka a ještě horší.“ Máma svolala děti a řekli si „Jdi s Bohem“, „Zůstaň s Bohem.“ Podali si ruce, políbili se na rozloučenou a při tom slzy měli v očích. Máma na něj zavolala: „Kdo nás bude živit?“ „Budeš muset chodit k sedlákům žádat práci za jídlo,“ a šel. Matylda zůstala sama s dětmi. Chudinka, nevěděla, co si měla počít a v srdci jí bylo smutno po Brunovi.

2. díl „Tatínek na vojně“

Brzy ráno Matylda šla k sedlákům, žádala práci. Většinou žádala domácí práce jako na poli kopat brambory, metat, práť. Všechny práce vykonávala, aby jí gádžové dali jídlo. Někteří gádžové jí práci dávali a platili dobře, ale byli i tací gádžové, kteří jí nechtěli dát práci, a to proto, že byla Romka, a dokonce na ni pouštěli psy. Chudinka Matylda, neměla ani boty a v tom studeném sněhu musela utíkat. Nohy měla ovázané hadry. Venku bylo hodně sněhu a ona mrzla na nohy. Po týdně Matylda dostala kašel, ale jak se léčit, když peníze na doktora nebyly. V té chatrči neměli ani pořádné teplo. U sedláků prosila o nějaké oblečení na sebe a děti. Byla zima a sněh dosahoval až ke kolenům. Sotva vyšli ven, boty měli od sněhu promáčené. Haňa plakala: „Mami, já mrznu na nohy“ a její maminka Matylda také tiše plakala a modlila se Bohu: „Pane Bože na nebesích, prosím tě, netrestej nás, dej nám lehčí život...“ a prosila Boha o lepší život. Rozdala dětem poslední kousek chleba a řekla „Milé děti, musím jít do práce na žebrotu a vy jděte taky. Pěkně je pozdravte a prostě, zda nemají něco k vyhození. Vezměte i věci, vše, všecičko.“ Potom jim vyprávěla: „Dneska jdu k jedné hodné gádžovce, co mi dá brambory, mlíko a pro vás nějaký sladkosti.“

Haňa byla šťastná: „Jaloši, konečně, budeme mít pořádné teplé jídlo.“

„Kdybychom si takhle žili pořád, jako dnes večer,“ odpověděl jí Jaloš. Jejich maminka odešla a po ní odešly děti. Chodily od domu k domu, zaklepaly na dveře a prosily, zda nemají něco na vyhození. Ta gádži se na ně podívala, bylo jí líto, že jsou malé a tak chudé, a že byly tak hodné, řekla jim: „Počkejte, něco vám přinesu, počkejte!“ a odešla od stavení. Jaloš s Haňou byli tak zvědaví, že se sebe ptali: „Co nám ta gádži může přinést?“

Potom přišla se zajdou a v ní byly rukavice, šály, kalhoty, slanina, buchta a konev mléka.

Haňa a Jaloš byli moc šťastni a poděkovali: „Moc vám děkujeme, ať vám to Pán Bůh oplátí“ a šli s radostí domů.

Děti přišly domů. Maminka uklidila, uvařila, vyprala, prostě doma panoval pěkný den.

Haňa byla ještě malá holčička. Víte, jak to je s dětmi, když jsou šťastné, řeknou všechno, co mají na srdci. Ona byla ještě k tomu pyšná, že to v sobě nemohla dusit a řekla: „Mami, jedná hodná gádži nám dala tuto konev a zajdu. Podívej se!“ Maminka byla ráda, protože děti přinesly něco, co je dobré a užitečné a ona nebude zítřka muset jít ke gádžům žádat práci. Ve stavení bylo krásně, jen otec s nimi nebyl a to je bolelo. Maminka jim řekla: „Tak děti, zítřka pracovat nepůjdu, budu s vámi doma.“

3. díl „Maminka je nemocná“

Časně ráno se maminka chtěla pustit do vaření, ale nemohla. Udělalo se jí špatně. Začala kašlat a plivat hleny. Velká bolest jí vstoupila do hlavy, že si musela jít lehnout. Když jí bylo špatně, děti se sebraly a bežely do vísky pro pomoc, ale nikdo tam nebyl, protože všichni šli ke gádžům do práce. Měly však štěstí, že kolem nich šel jeden hodný gádžo, doktor, který je slyšel a pospíchal k nim. „Kde je vaše maminka?“ zeptal se jich.

„Doma,“ odpověděla Haňa a šli k nim. Když přišli k nim, pan doktor jim řekl: „Vy zůstaňte tady, musím ji prohlédnout.“ Děti zůstaly před jejich dřevěnou chatrčí, kterou pokrývaly mechy. Pan doktor šel dovnitř. Matylda těžce dýchala. „Dobrý den,“ pozdravil Matyldu. „Vám taky,“ pozdravila maminka. Jakmile ji prohlédl, věděl, že má tuberkulózu. Bylo mu jí líto. „Milá paní, musím vám říct, že máte tuberkulózu a musíte jít na roční léčení.“

„Ne! Já nemůžu!“ zvolala. „Kdo mi bude vychovávat děti!“ a dala se do pláče. Pan doktor jí vyprávěl: „Já vím, co to je a jak je to těžké. Moji rodiče také měli tuberkulózu a zemřeli na ni. Měl jsem deset roků, byl jsem nejstarší z pěti dětí. Zůstaly jsme sami se sourozenci a nějak jsme to přežily. Dneska je ze mě doktor. Jestli chcete, aby vaše děti netrpěly bez vás, přijměte to roční léčení. Když nepřijmete, nebudete muset dlouho žít a děti budou trpět ještě více. Rozmyslete se!“ radil jí gádžo.

„Už jsem se rozhodla, ano. Půjdu se léčit na rok.“ Odpověděla Romka.

„No to jsem rád, že to berete. Vždyť jde o váš život a o děti. Zítřka ve dvanáct hodin přijdu s vozíkem. Zítřka se uvidíme zase, zůstaňte s Bohem“ a odešel.

Haňa s Jalošem honem pospíchali dovnitř, chtěli vědět, jak je jejich mamince. Matka seděla na zemi v tureckém sedu. Byla tak nešťastná, že se dala do pláče: „Ach můj Pane, co já si počnu? Děti, od zítřka jste doma beze mě rok,“ řekla maminka dětem.

„Jak to?“ zeptal se smutně Jaloš.

Maminka jim řekla: „Pan doktor mi řekl, že mám tuberkulózu a musím jít do nemocnice, pryč. Když nepůjdu, můžu brzy umřít.“

Děti se s maminkou rozplakaly.

„Mami, co tady budeme dělat sami? Vždyť nikoho tu nemáme! Kdo nám dá najíst?“ vyptávala se Haňa pláčem. Jaloš jí odpověděl: „Haňo neplač, já budu chodit k sedlákům do práce a na žebrotu. Maminka musí jít na léčení. Uvidíš, bude to, jako dřív.“ Maminka ustlala dětem a čekala, až usnou, aby se pomodlila k Pánu Bohu: „Můj Pane na nebesích, dej mým dětem sňlu, aby netrpěly hodně a mě si neber, protože děti nemůžou zůstat samy, vždyť jsou ještě malé a já na umřít moc mladá...“

4.díl „Maminka odchází“

Sluníčko vstává. Nesměje se tak, jak se smávalo každý den. Kdo ví, jestli mu nebylo smutno kvůli dětem. Matylda už oblečená, na zemi sedí. Na všechno se tak smutně dívá. Ty její krásné romské oči jsou tak nešťastné, samé slzy a bolest. Nesedí sama, ale s dětmi. Matylda říká dětem, co mají dělat. Haně povídá: „Haňo, buď hodná, nechci slyšet, že jsi drzá.“

Jalošovi povídá „Jaloši, ty choď do práce ke gádžům za jídlo tak, jak jsem to dělávala, abyste něco jedli a když tě Haňa nebude poslouchat, dej jí facku.“ A šli ven, kde už pan doktor čekal na vozíku. Maminka políbila děti. Děti se rozplakaly. Maminka nasedla na vozík a jela pryč, mávala Haně a Jalošovi. Haňa plakala a Jalošovi bylo moc smutno. Řekl jí: „Haňo, neplač, však ten rok nám uteče jako nic a maminka přijde zpátky zdravá,“ ale byla mu také těžce, srdce mu bolestí pukalo. Romům ve vsi bylo děť líto a brávali si je k sobě každý večer.

5.díl „Bez maminky“

Na první noc bez rodičů si vzal k sobě děti bratranec jejich otce Bruna, Cirimon. Jaloš se probudil brzo ráno a probudil Haňu: „Haňo! Vstávej! Už je ráno.“ Haňa nechtěla, ale musela. Poděkovali Cirimonovi a odešli do své chatrče. Jaloš nechal Haňu doma. Šel k sedlákům, žádal práci za nějaké jídlo. Haně bylo všechno do pláče, seděla na zemi před jejich chatrčí, prohlížela si krajinu kolem jejich stavení. Byla hladová jako vlk, ale chatrč neopustila, protože čekala na Jaloše. Konečně, že sluníčko dolů zapadalo, začínalo se stmívat a Haňa očekávala Jaloše. On přišel, přinesl brambory a konev mléka. Haňa rychle uvařila a najedli se. Takhle ty děti trpěly celý rok.

Psal se rok 1930. Jaloš si oblékl tepláky a šel zpátky ke gádžům. Haňa si pospávala, ale bolelo ji, že Jaloš už rok chodí k sedlákům a domů ještě nikdo nepřichází. Je konec května, sluníčko praží a Hana si vesele zpívá cestou k říčce. V říčce je voda ještě studená, ale je cítit, jak se pěkně ohřívá od sluníčka zlatého. Haňa si myje pusku, potom se utře do sukně. Vesele si u toho zpívá nějakou romskou písničku a tančí si u toho se sukní. Odchází domů a co nevidí! Vidí tatínka Bruna, jak hledá děti. Haňa zavolala: „Tati, tatínku.“

Tatínek se otočil: „Haňo, holčičko moje, pojď sem.“ Haňa se rozběhla a objala Bruna. Tatínek se dal do pláče, když zjistil, že jsou sami doma a bylo mu líto Jaloše, že musel chodit do práce už ve dvanácti letech. Haňa šla s otcem domů. Doma Haňa vyprávěla tatínkovi všechno: „Tati, máma s námi není už rok. Jak ty jsi odešel, dva dny po tobě odešla i ona. Musela, protože jí nebylo dobře. Špatně se jí dýchalo, my jsme zavolali doktora a ten jí řekl, že má tuberkulózu a musí jít na roční léčení. Kdyby nešla, brzy by umřela. Ona nás nechtěla opustit, ale musela. Byla hodně nemocná.“

„To jste nemohli poslat telegram?“ zeptal se se vztekem Bruno.

„Jak? Když jsme vůbec neměli peněz. Byli jsme rádi, že jsme měli co strčit do úst. Potom, jak jsme zůstali sami doma, Romové si nás brávali k sobě na večer, ale pak jsme si řekli, že musíme být u nás doma. Jaloš chodil do práce a já tady před chatrčí plakala, že jsem sama a hladová. Potom jsem se tomu naučila, být samostatná,“ vyprávěla tatínkovi a čekali na Jaloše. Sluníčko zapadalo na obloze se dělaly červánky, vypadalo to krásně za jejich chatrčí. Můj Pane, jaká je to krása! Stály tam vysoké hory, na nich sníh, který z nich dělal hory stříbrné. Jaloš dodělal práci, byl moc unavený, když vykopal půl pole brambor. Za to dostal pytel brambor a konev mléka a kousek slaniny. Domů šel s radostí. Byl šťastný ani nevěděl proč. Srdce se mu smálo, ale ještě nevěděl proč.

Přišel domů. Nechtěl tomu uvěřit, že jejich tatínek je doma. „Tati, kdy jsi přišel?“ zeptal se Jaloš otce. Bruno objal Jaloše a plakal: „Ach Jaloši, jak ty z té práce musíš být unavený.“ Tatínek uvařil brambory, které snědli se slaninou a zapřjeli mlékem. Potom si povídali. Pro děti to byl moc krásný den, jen maminka jim chyběla.

6.díl „Maminka jde domů“

Ráno už nevstával Jaloš, ale tatínek, šel pracovat k sedlákům s Romy jako kdysi. Než odešel, řekl dětem: „Nezlobte a nikam nechodte!“ a odešel. Děti ještě ležely, když uslyšely, jak někdo přijíždí s vozkem a koňmi. Děti si myslely, že přišli zpátky četníci vzít jejich tatínka. Bály se, tak se radši schovaly pod postel. Ale přišlo štěstí, vrátila se jejich maminka Matylda. Když ji Haňa a Jaloš viděli, vstali a skočili na ni: „Mami, maminko.“ Div ji neshodili na zem. Mamince skutély slzy z očí. Bylo jí líto, že její děti byly samy bez rodičů doma celý rok. Jaloš musel pracovat od rána do večera. Potom maminka vzala děti k sobě si sednout na zem. Sedly do tureckého sedu. „Je táta doma?“ zeptala se maminka.

„Áno. Včera přišel,“ řekla Haňa. Potom děti vyprávěly Matyldě, co dělaly, když byly samy. „Mami, už jsi zdravá?“ zeptal se Jaloš maminky. Ona byla ještě nemocná a doktoři jí řekli, že tu nemoc bude mít celý život. Řekla: „Ne, ještě nejsem zdravá. Tuhle tuberkulózu budu mít pořád, co tady s vámi budu žít, ale pojďme ven. Už jsem tady nebyla rok.“ Nechtěla o tom s dětmi mluvit. Šly se projít. Venku bylo teplo jako v červenci. Procházely se i jinými místy, až došly k Romům. Romové měli ze srdce velikou radost kvůli dětem, že budou všichni zase pohromadě. Potom k večeru šly domů, kde očekávaly tatínka Bruna. Tatínek přišel domů a byl moc šťastný: „Chávala Pánu Bohu! Jsme všichni doma a naše děti nebudou trpět.“ Doma si povídali o tom, co každý dělal a prožil za ten rok, co rodina nebyla pohromadě.

7.díl „Život šel dál“

Jak potom žili? Tatínek chodil do práce každý den 20 km pěšky. Když přicházel domů, měl žízeň. Neměl co pít, a tak se napil z řeky. Než došel domů, zemřel. Po čase vypukla druhá světová válka, kdy Romové žili ve velkém strachu, hladu a bolesti. Jaloš si našel chudou dívku. Ona se také jmenovala Haňa. byla to chudinka, protože maminka i tatínek jí zemřeli, když byla malá holčička. Vychovávala jí macecha, která na ni byla hodná. Dávala jí lásku, jako pravá maminka. Jaloš měl patnáct dětí: Malvínu, Věru, Milenu, Boženu, Květu, Pavla, Margitu, Jolanu, Irenu, Honzu, Rusalku a Zdeňka s Justýnou a Rudou, ti zemřeli jako mladí lidé, kteří opustili děti. Haňu si vzal jeden chlapec z té vsi, ve které bydleli. Romové mu říkali „Bubi“. Haňa měla šest dětí: Jana, Ládu, Věru, Frantu, Karla a Justýnu, která zemřela, když jí bylo dvacet osm let. Tato rodina procházela několika místy, ale nebyli to kočovní Romové. Bydleli v Českém Krumlově, Terezíně a ještě v několika městech. Posledním městem byl Písek, kde se usadili s Dunkovými. Tuto rodinu potom čekalo štěstí, pláč, tak jako nás v životě. Matylda už byla babička, byla ještě více nemocná, chudinka. Děti jí měly rády. „Tady v Čechách nechci žít. Já chci domů na Slovensko, tam, domů, kde jsem se narodila, tam chci umřít.“ Povídala s pláčem. Když umřela, děti plakaly. Chudinka, nemohla už ani chodit, byla slabá. V Písku v Čechách zemřela, když jí bylo sedmdesát devět let. A život šel dál.

Dávid Ján /1986/, Valaliky

E paramisi pal o dilino Rom, so chudňa e godi

Sas jekh Rom, so les vičinenas dilino, ča vašoda, hoj jov dži raťate kerlas o petala perdal o graja. Sako leske vakerelas, hoj soske jov kerel ča o petala, mi kerel the vareso aver. No, o dilino Rom ča kerkerlas o petala grajenge, jov vakerelas, hoj varekana kampela le grajenge petala, bo ela baro mariben u ko lenge serzinela o petala, kaj džana vaše? Bo andre aver thema hin baro mariben u the adaj oda avla. U the avke tumen nane le petalendar buter kotora, hoj u sar denašena. O Roma lestar mukhle pen avri te asal, bo jon na paťanas, hoj ela baro mariben, sem ča vaš soske?

Savore pen rozgele u gele te chal, ča o dilino rom mindik geľa te kerel o petala u kerlas sa rat mek buter kotora, mi el sakone grajes peskere. Pregela trin čhon u le diline romeske sas dokerde o petala u phenda peske andre peste, no u akana dikhaha, hoj ko ela o dilino, ko vakerlas čačipen, so pes ačhela.

U raťaha geľa peske avri. Sar peske phirelas, phirelas, jov šunda varesavi vika, sar vareko avel bara vikaha. Geľa pašeder u dikhľa le nalače manušen, sar aven po graja. Chudňa te denašel, si-sig avri te phenel le romenge, hoj imar pes ačhila oda, so jov vakerlas, hoj the adaj oda doavľa u mi denašen, bo jon kamen sakones te lel peha u the te kampela, ta len the murdarena. O Roma leske na paťanas u sem the soske te les vičinenas dilino u na kernas peske lestar nič. No o dilino pe lende vičinkerlas, hoj soske les na šunen o roma, bo jov lenge vakerel čačipen u jon na paťan u soske na paťan. O dilino chofisafiľa u phenda peske, hoj jov korkoro vareso kerla, jov len lela savoren avri andal e bibacht u dikhena savore, hoj jov nane ajso dilino, sar vakeren pal leste. O dilino avľa pe jekh baro gondonipo. Les hin but petala, jov kerela ale petalendar vareso, so le nalače manušen ačhavela.

Jov avri gondolinda, hoj kerla le petalendar trastune manušes, bare obros, so daravela len avri, mi daran te avel andro gav.

O dilino iľa savore petala u kerkerlas lendar bare trastune obros. Kerda leske baro šero, mi les dikhen, bare pindre le bare ostnenca, kerda leske vasta u andro jekh vast leske diňa kopija u ande aver trojzubcos. Jov les dokerda u figenda les kije bari kapura, kaj pes avel andro gav. Ačhada les u užarelas sar avena pašeder. O dilino rom, sar len dikhľa, geľa andro baro trastuno obros, kerelas le bare vastenca u vičinkerlas pe nalače manuša, mi na aven adaj, bo adaj len užarel ča bibacht the meriben. Jov, o obros, oda sa pe lende kerla. O nalače manuša ačhandile u vakernas penge maškar pende, hoj dikhen, savo hino baro the zoralo u so les hin andro vasta varesave zorale maribnaskere buča. O trastuno obros, so les figenkerlas, geľa paš lende u jon darandile u sikra gele palal. U o dilino mek geľa ke lende pašeder, mi džan buter pre sera, mi na aven andro gav.

O nalače manuša pen sig rozgele, bo darandile lestar u o dilino peske phenda andre peste, hoj akana o roma pal leste vakerena imar aver, hoj imar jov na avela anglal lende dilino manuš. Akor, sar o nalače nipi pen rozdenašle, o dilino avľa avri andal o baro trastuno obros. Sa sas cindo, so jov avke daralas, so sar pes kerela, hoj či leske sa avri avela sar kamla. O dilino avľa avri u denašelas sa cindo andro gav lenge avri te phenel, so pes imar ačhila u hoj jov korkoro avri darandila le nalače manušen.

Sa lenge avri phenda so sar, kaj soha len avri darandila. O roma les avke šunenas, hoj zabisterde savo hino džives. Da avri šundle u savore pre leste dikhenas sar pre dilineste, hoj sar jov kada sa kerda korkoro u sar leske oda avľa andro šero te kerel le trastune manušes. O roma les savore avri čumidkerde, kernas paš leste sar mek paš ňikaste. U avlas o šeralo u phenda savore romenge. Hoj na savore diline hine diline, bo andre savore nipi hin but, so mušinen korkore te del avri pestar u mi ňiko na vakerel pal aver, hoj hino dilino, bo ňisavo rom, nipos, na džanel savoro.

Pohádka o hloupém Romovi, který přišel k rozumu

Bol raz jeden Róm, volali ho dilino, lebo stále vyrábval podkovy. Všetci sa ho pýtali, prečo len podkovy, prečo nie aj iné veci. On vpravd, že preto, lebo v iných štátoch je teraz veľká vojna a tá príde aj k nim a preto treba veľa podkov, aby sa ušlo každému koňovi. Rómovia mu neverili, veď aj prečo. Zatiaľ, čo oni jedli, on vyrábval podkovy. Jednej noci sa vybral von. Z diaľky počul veľký krik. Zbadal zlých ľudí, ako sa k ich dedine približujú na koňoch. Utekal k Rómom, aby jim povedal, čo sa deje. Rómovia ho však vysmiali. A tak si zaumienil že z toho nešťastia ich bude musieť vysloboiť sám a potom o ňom už nebudú hovoriť jako o hlupákovi. Napadlo ho, že z podkov urobí veľkého železného obra a s ním vystraší útočníkov. A tak sa aj stalo. Sám vošiel do obrovského železného obra a rukami strašidelne mával a kričal na zlých útočníkov, že ak prídu do dediny stihne ich veľké nešťastie. Zlí ľudia ho zbadali a veru sa prelakli takého veľkého obra, veď v rukách mal nejaké strašidelné veci. Zastavili sa a v strachu sa pustili späť. Spokojný Róm sa vrátil do dediny a všetko porozprával ostatným. Všetci ho počúvali a divili sa, ako mu mohlo napadnúť urobiť železného obra a ako to všetko zvládol sám. Vybozkávali ho a starali sa o neho ako o nikoho doteraz. A potom prišiel vajda a povedal ostatným, že nikto nesmie iného posudzovať zle a hovoriť o ňom ako o hlupákovi, lebo nikto nevie všetko a každý má právo ukázať, čo v ňom všetko je.

Vyskočilová Iva /1983/, Praha

So me džanav?

O ňilaj muľa,
pr'aver berš
nevo uřola,
sar te na,
ale so amenca ela?
O jejsos
čordá mandar o asaviben
u o jevend
mange les na diňa pale.
Tiro kamiben,
sar malmos,
kerđa mandar
čiknore kotorora.
Šunav man
sar andro dilino films
u me som
nalači herečka.
Andre mozi
o džene bizo
mange asandehas.
The me
asav avri mandar
perdal o apsa.

Co já vím?

Léto zemřelo,
příští rok
nové se narodí,
jak by ne,
ale co bude s námi?
Podzim
mi ukradl úsměv
a zima
mi ho nevrátí.
Tvoje láska,
jak mlýn,
udělala ze mě
malinké kousičky.
Cítím se
jako v hloupém filmu
a já jsem
špatná herečka.
V kině
by se mi lidé
určitě smáli.
I já
se sobě vysmívám
skrz slzy.

O leperiben

Pijav cigaretla.
Lakere thuvestar
ušťila angle mande
tiro muj.
Merav pal tute,
kamav te kidel
oda thuv,
ale miri angali
ačhel čuči.
Mire kana
imar na šunen
tjre gule lava.
Ča likerav andro šero
tjre vušta,
Lengero kheliben,
te vakerehas.
Tjre hangoskera melodiatar
džidarav miro leperiben.
O čardašis – tiro asaben.
O halgatos hin tiro pharipen.
The oda miro tiž.

Vzpomínka

Kouřím cigaretu.
Z jejího kouře
přede mě vyskočila
tvoje tvář.
Toužím po tobě,
chci chytit
ten kouř,
ale moje náruč
zůstává prázdná.
Moje uši
už neslyší
tvoje sladká slova.
Pamatuji si jen
na tvé rty.
Jejich tanec,
když jsi hovořil.
Z melodie tvého hlasu
živím mou vzpomínku.
Čardáš – tvůj úsměv.
Halgato je tvoje trápení.
A to moje také.

Gergel Miroslav /1971/, Zvolen

Parno the Kalo

Pre pari phuv duj
 phindange phindrore achen,
 sar kalo kalipen hine pro jiv,
 dural te džal daran.
 Kucime šil len bijileskro marel
 u o vacht, amal,
 sar parno vast oleskro, so murdarel
 phagel odi dukh.
 Parno the kalo hino
 andr'oda momento phrala,
 hoj kaleskre hin phareder,
 nane nič. Nič pal oda.
 Andre odi čudno
 simbioza pro agor
 nasmirom osada bokhale,
 kale phindrore achen.
 Na dikhen pre doša,
 save o šudripen
 the parno jevend anen,
 užaren pro čudos,
 so e phuri drabarňi
 lenge andro vast dikhelas –
 na barvalipen, perli,
 čačes na kamen but.
 Ča kalo kotor maro,
 so lendar tradela bokh,
 zoraľi jag, so tradela
 jevend u mindig the šil
 andal o manuškane voda...

Black and White

Na bielej ploche
 dve bosé nôžky stoja,
 ako čierny flak sú na snehu,
 v diaľ vykročiť sa boja.
 Ostrý mráz ich nelútostne šlahá
 a čas, kamarát,
 ako biela ruka vraha
 otupí tú bolesť.
 Biele a čierne sú si
 v tejto chvíli bratom,
 že čierne na tom horšie je,
 neprekáža, nezáleží na tom.
 V tej podivnej symbióze
 na kraji divej osady
 hladné, tmavé nôžky stoja.
 Nedbajúc na úklady,
 čo mráz a biela zima stroja,
 čakajúc na zázraky,
 čo stará veštica
 im z ruky zrela – nie bohatstvo,
 perly, vôbec nechcú veľa.
 Len tmavý peceň chleba,
 čo zaženie im hlad,
 jasný oheň, čo odoženie
 zimu a naveky i chlad
 z ľudských duší...

Taj aso hi o Rom

Sar garamo choľame.
 Sar i balval andi koruna košari.
 Sar zoraľi mol phuveskeri.
 Sar angušta pro hura.
 Sar tato maro andeli peťa,
 maruňi cipeha sar harango.
 Sar o gulo jilo,
 taj aso hi o Rom.
 Te pe tumenge dikhel rendešno,
 avka lače, the akaso kamav t'ovel.
 Na sikavkerav, te perav tele,
 šaj mro muj te na na šavav.
 Te hafon, hoj kamav but,
 avka dikhen ando gendala.
 Soske savoro čak mange,
 kana sako kamel ča peskero.

Aj taký býva Róm

Ako more rozbúrené.
 Ako vietor v korunách.
 Ako silné víno zeme.
 Ako prsty na strunách.
 Ako teplé chleba z pece,
 s kôrkou chrumkavou sta zvon.
 Ako srdce perníkové,
 tak taký býva Róm.
 Ak zdá sa vám byť obyčajným,
 tak áno, aj takým chcem raz byť.
 Nevytŕčať, lež zapadnúť,
 však tvár svoju viac nestratiť,
 tak nazrite do zrkadiel.
 Načo všetko hrabať iba k sebe,
 keď každý chce len svoj diel.

Vodi tele o Michalsko vudara

Kedokro tosara man cirdlas andre zorali muchli.
 Avri cirdle galiraha pro zubuno šunavas
 mire uštara tele šititna Michalska vudara.
 Jekhvestar andal o pharo tosaraskro
 oparis pherdo pižmovo sagaha,
 šukare uštarenca avri kheldas oj. Paš late pes
 andro momentos vazdelas širivo prachos,
 hoj lestar chasavas.
 Lokhe hangoha lake palikerdom u na ilom
 latar o jakha tele. Andro lakro
 bondaripen sas vareso sakodivesutno,
 u sajekh the fascinacija.
 Sar sig kerelas le vastenca,
 oda man opre uštadas andal o suno.
 Odi pomarančovo ča vazdlas
 lakro kovlipen the šukariben.
 Phare uštarenca gelom avri andal o prachos
 andre kale vudara. Ča o majpaluno dikhiben
 pre erarno gad la terňa Romňakri,
 šukar raňi la šuladaha, u lokhes man
 našavavas maškar o manuša andro foros.
 Ajsi šukar vodi, gindindom mange.
 Pro čeporo mange
 diňas te bisterel
 pro šilale ulici andro na smirom foros.

Lungo drom

Pal o lungo dugo prachoste dromeha,
 šuko grastoro cidel o verdati.
 Učhardo ande pochtaneha
 sar i mapa opre sidi
 butere kerpendar,
 šukare muja garuven.
 Šukare dikhibe kale mujeha,
 lačo drom kamel te arakhel.
 Valakhaj pal o parto,
 vaj pal o veša imar šaj
 bešen, chan peske
 taj rakinen o jagora.
 Hi len phare pro dromeha,
 hot naštik arakhen peskero kher...
 Feder te džal,
 sar bi o dandeskere mujeha
 te kerko maro andral o nakamiben te hal,
 vaj te meren hofaha!

Prízrak spod Michalskej brány

Utorkové ráno ma vtiahlo do hustej hmly.
 S povytiahnutým golierom na bunde
 som načúval svojim krokom
 pod tmavou Michalskou bránou.
 Vtom z ťažkého ranného oparu
 plnom pižmovej vône,
 ladným pohybom vytancovala ona.
 Okolo nej sa zrazu zdvíhal
 hustý oblak prachu, čo ma rozkašľal.
 Ticho som ju pozdravil
 a nespúšťal z nej zrak.
 V jej krúživom pohybe bolo čosi všedné,
 ale zároveň i fascinujúce.
 Jej rýchle pohyby rúk ma vytrhli zo zasnenia.
 Tá oranžová len dala vyniknúť jej pôvabu a kráse.
 Ťažkým krokom som vyšiel
 z prachu tmavej brány.
 Ešte posledný pohľad
 na erárnu vestu mladej Rómky,
 čarovnej dámy s metlou,
 a pomaly som sa strácal
 v mestskom dave.
 Taký nežný prízrak, pomyslel som si. Na chvíľu
 mi dal zabudnúť
 na chladné ulice rušného mesta.

Dlhá cesta

Po prašnej ceste
 chudý koník káru ťahá.
 Plachta, čo kryje ju,
 sťa mapa zošitá
 z množstva látok vyblednutých,
 veselé tváre ukrýva.
 Iskrivý pohľad z počernej tváre
 dobrý smer cesty snaží sa nájsť.
 Možno kdesi za kopcom,
 či za lesom už snád
 oddýchnu si, zajedia
 i ohne začnú klást.
 I smutno chase na cestách,
 že domova nemožno si nájsť...
 Lež radšej brať sa,
 než v bezzubých ústach
 horký chlieb nenávisť žuť,
 či hnevom zájsť!!!

Šamko Michal /1967/, Varnsdorf

Phurde balvafori

Čajori romaňi pale luka prastal,
sa khatar la šukar hin,
bachfaha joj asal.

Ča šukar phurde balvafori,
phurde andro bala!
Sem som mek terňi čhajori,
pirano man nane ani dajori?
Nasvali joj has, terňi, hutľa andro paňori.

Sar bi devla kamavas bi,
šukar piranores, zoralo kaj te avel,
pařiv te sikavel,
ke amare Roma man avel, te mangavel.
Radostaha khelav chudav te giľavel.

Ča phurde balvafori, phurde!
Na odmuk tu man,
sem som mek terňi čhajori,
mangav tut šukar, sikav man,
kamaduňi giľori.

Sar phireľas joj pale luka,
razom? Šundža bari vika,
dikhľa kandre garuvel pes,
jilo marel, daral fes!
Nakamela dikhľa les.

Ko sal? Phen mange,
so garuves tut palo kandre!?
Sikav tu tut mange!
Na dara tut, au andalo kandre.

A ta pes aćifa,
že the jov pes andre late zadikhľa.
Pro muj la čumindža,
pre luka laha pašifľa,
pařiv latar odkinda.

Óó! Devla paľikerav tuke
the tuke balvafori miri,
hoj sikhadžal man odi
kamaduňi giľi.

Piraňije miri, kamiben tu miro,
me het muřnav te džal,
dukhal man o jilo.
Na džav tutar dur,
ča tele andro foros,
tu tajsa kema av, pre brana,
tajsa palo dilos.

Vastestar tut chudava
sar andre kasarňa avri avava.

Rati imar e čhaj khere sovel,
naščı tosar doužarel.
Rati mangav tut! Dža tu imar het!
Nevo džives mi avel,
kampel mange mek,
tosara me te popracinel,
safik chaben te tavel.
Palo dilos, paše brana,
mro pirano užarel.

Paše brana terdžuvel,
pro pirano užarel.
Odoj hino!? Džal ke leste,
jov la imar nakamel,
o sugadža leha,
ladžatar pes garuvel.

Ko ke amende avel?
Dikhen ola kala romaňi cacorka!
Ta na! Na! Ke ma, phendža Šándor,
rikone prela muken, pre odi bosorka!

Mukla Šándor midžal,
tu prela bud džung sal,
amen tajsa džas dureder,
sikh džas andre korčma,
ko hela, tu, či me mateder.

O Šándor pre la zadikhľa,
soske kaľi hiňi?
Sučamanca, ta so?!
Korkori kamelas! Hiňi diliňi.
O Del mange na del kaj avel miri.

Imar hin jeseň, trin čon,
so ade pašľolas peskere piraneha le Šándoriha.
Trin čon so devleske palikerelas,
pre adi luka pašľolas,
jilester pes čumitkernas,
jekh avreske pes oddenas.

Vaš oda kamiben,
la khere marenas, haňinenas,
andale vatra čivkerenas.
Bud peske predžidžifľa,
phari lestar avľa,
nalikerdža avri, andro paňi chućifľa.

Akorestar Roma vakeren,
hoj duj labuti, khataro paňi phirkeren.
E daj la čaha o Del laha.

Ča phurde balvafori,
giľav lakeri giľori.

Duj větre, duj!

Dívka tmavá po lukách poletává,
kučeravé vlasy jí vánek rozevlává.

Jen duj větre duj
život můj opatruj,
vždyť jsem ještě mladá,
láskou nepoznaná,
ach, jak já bych ráda,
ach, ráda milovala!

Mládence statného,
kudrnaté vlásy by měl,
na koni za mnou by přijel
do tábora mého.
Tancem bych ho přivítala
a s požehnáním rodičů svých,
ruku svou mu dala.
Jen duj větre, duj, život můj opatruj!

Při toulce loukou cosi,
snad dupot koní rámus trousí,
dívka v keř se ukrývá,
když tu náhle její zrak
spočine na krásnou tvář,
nelze z něho pohled stříst.

Kdo jsi? Ozve se jeho hlas.
Dívce v hrudi srdce buší,
jak je krásný a jak mu to sluší!
Statný husar, kabátek červený...
Ano, to je on, můj vysněný!

Kdo jsi dívkenko,
proč schováváš se přede mnou?
Ukaž mi teď krásu svou,
ať nabažit se mohu, neb světa jsem prošel
a nic krásnějšího neviděl.

A tak se stalo,
že dívka oddala se muži,
když i on pro ni láskou vzplanul.
Jak nádherné, jak ohnivé to bylo.
Díky větre, díky louko i tobě luno stříbrná,
za to, že poznat jsem směla,
co je láska s touhou spojená!

Dívko má!
Lásko má!
Teď opustit tě musím,
pro povinnosti z řádu vojenského,
jež splnit musím.
Neodcházej můj milý!
Síc zapomeneš za chvíli,
co spolu jsme prožili.
Musím jít! Ty však u brány města na mě čekej
a až spatříš mě po službě, rychle ke mně spěchej,
abych obejmout tě mohl,
já, tvůj hoch.

Dívka doma leží se sestrou svou.
Ať světlo probije se touto tmou,
ať osvítí slunce cestičku
k bráně města, kde sejdu se s ním... aspoň chvíličku.

Ráno brzo vstala,
šáteček si do svých vlasů uvázala.
Matko moje, brzo se vrátím! Zvolala
a na cestu se vydala.
Už abych u brány stála já,
Marianka nedočkává!

Po chvíliče krátké vidí statné chlapce,
kabátky mají rudé.
Tam můj milý!
Cesta k němu krátká bude.
Vstříc svému chlapci dívka kráčí,
tu najednou jí něco nutí k pláči.

Co to sem kráčí?
Vidíte tu divoženku, tu cikánku rozervanou?
Ne, chlapci! řekl Šandor, ta... ta nejde za mnou,
psi na ni pusťte, ať šaty s ní servou!
Nech odejít ji Šandore,
tvůj rozsudek moc krutý je,
my zítra už tu nebudem
a po ní, ať se slehne zem,
my dnes se pěkně opijem!

V obou srdcích na chvíličku...
v jednom zklamání,
v tom druhém láska je,
jen ješitnost mu brání...
Proč ta dívka tak tmavá je?
Osud mi ji nepřeje,
Pán Bůh dej, ať šťastná je!

Je podzim, přes tři měsíce,
co ležela tu v trávě se svým milým
a díky vzdávala luně stříbrné,
že prožila to krásné,
tak nevinné.

Rodina ji opustila,
pro svou lásku zbítá byla,
měsíc světem putovala,
pod srdcem nový život nosila,
ach! Jak byla sama a co toho prožila,
než svůj život skončila.

V rybníčku hlubokém,
lekníný porostlém,
nechtě je jí lehká zem!
Od té doby říká se,
že rybník je na labutí trase,
téhož dne, co utonula,
vzala si ji k sobě labuť vřla.

Duj větríčku! Duj!
...duši její opatruj!

Ferdinandová Jana /1959/, Galanta

Vaska

„Šundan imar pal oda, hoj andro Vlčany dživel varesavo phuro, so vražinel u avka sastarel le manušen?“ phučlas e Marija pal o rafakro chaben. Pal o but vacht sas pafis jekhetane peskre čhavenca u lengre čhavorenca. Savore bešenas andro tato kher u pijenas kaveja. O vnučki peske khelenas paš lende, ča e cikři Noemi bešelas le dadeske, sar vičhinenas le papus, pre angali. „U tu oleske pačas?“ dikhlas pre late lakro rom o Miki. „U soske na? Ma phen, hoj tu oda na pačas, hoj tu na sal pre oda! Andro sako Rom, te patal vaj na, hin jekh kotor pačabnaskro!“

„Soske te na pačav, no varesave vražišagi u drabaripena, vaj so, oda na. Vi te... The miri muli daj phenelas, hoj ipen ajse vražišagi u varesave garude drabaripena mange arakhle o dživipen,“ asandilas. „Vaker amenge pal oda!“ chučile andre leste savore leskre trin bare čhave. „Na džanav avka te vakerel, sar tumari daj, oj me tumenge vakerel, savoro džanel tumara babatar, sajekh, sar the me,“ vičhindas la le jakhenca. „No, mište,“ chudlas te phenel sar lengeri baba, e dadeskri daj, e Aranka...

Sas man ča tranda berša u užaravas imar o eřato čhavoro. No, užaravas imar o eřato čhavoro. Vaš amenge, le Romenge, oda sas but phares te predživel u andro cikno gavoro, sar oda amaro, oda sas trival čačo. Andro fora sas le Romenge sikra lokheder, no adaj na. Amare duj nekh bareder čhavore o Oskar the e Klara na sikhfile aňi te genel aňi te pisinel. Našti sas te phirel andre škola sar o aver čhavore, musaj sas amenge te žutinel. Oskar žutinelas le dadeske pro JRD u e Klara kerelas paš o terneder čhavore, vaš oda, hoj me phiravas te kerel buči vaš o chaben ki o barvale chulaja. Chudavas vaš oda sakovar sikra phuvale, o aro, varesave andre, jekhe laveha, keravas vaš o chaben, the te oda sas buterval ča o pomiji. Phirahas the andro veš te kidel o kašta, vaš o sikra love len pafis bikendam. U sar savore romane džuvla ole beršende, phiravas the me mira sasaha pal o paše gava te mangel. Imar sas deřuduj berš pal o dujto lumakro mariben, no amen, o Roma, mek sa dživahas andre osada, pal o gav u but, but čores. Odoj dživelas andre osada the jekh phuri, but phuri romňi, ňiko na džanelas, keci lake sas berša, Vaska pes vičhinelas. Phenav tuke, mri čaj, prindžarelas peskri buči avka, sar ňiko!

Jekhvar ki e rat, oda sas pro ňilajeskro agor, chudlom man ki e late pro partos. Aňi na džanav, so oda man chudlas. „Lači rati, Vaska!“ „Vi tuke, Aranko,“ puranes hangozindas u zorales pre mande dikhelas. „Diňhol, mri čajori, hoj sig avela tiri ori, šaj hoj mek ajso jekh kurko... no na aveha bachtali, joj, na,“ e morardi čhuri dukhaha prečhinel a tiro jilo. „Soske, Vaska?!“ „O čhavoro andre tute hino but nasvalo.“ „Sar šaj ajso vareso te phenel? Khatar tuke ajso, ajso... diliňipen?“ asandilom. „Oda nane diliňipen aňi e bilači godi, Arana miri. ana na arakheha vaš o tiro čhavoro lače drabarnes, pal o trin čhona merela.“ „Khatar, andro beng, džanes, hoj oda avela o muršoro? Aňi e babica na džanel, so oda ela!“ „Džanav, na džanav, savoro hino ča pre tute...“ phendas e Vaska u imar pre mande aňi na dikhlas. Gefas avri andal o kheroro u džalaz ki o veš. Aňi pal mande imar na dikhlas.

Prastandilom khere sar te mange džalaz pal o dživipen! Mindar paš amende bešelas miri sasuj, čhidom man ki e late, mište hoj o vudar na mardom avri, phares cirdavas o luřtos! „Mamo, phen mange, šaj džanel e phur čohaňi, hoj man o murš čhavoro ovla, thaj pharo nasvalo?“ „Šaj,“ phendas mange pale jekhe laveha. Pafis phares o vodi cirdlas u phendas: „Oj hiňi ajsi u ajse buča prindžarel, hoj ča na but Roma vi o gadže oda achalon. U o manuš olestar, so na prindžarel, olestar daral. No so e Vaska dži akana avri phendas, oda sas sakovar čačipen u anglo oda ňiko pes na garuvela!“ „Avka tu pačas oleste, so phendas, daje?“ „Pačav, mri čaj,“ phares vodi cirdlas. „Tumen le Hurošaha užaren bare pharipena“.

Rovindos gefom khere ki o čhavore. Dži pre rati avlas khere miro Hurošis, the amare nekh bareder čhaveha, andal e buči, imar aňi te rovel na birinavas. Ča dikhavas angle mande u kamavas te merel. „So hin tuke, Aranka? Soske na soves?“ čaladas zorale vasteha miro muj. Phendom leske, so mange phendas e phuri Vaska. „U tu ole diliňipnaske pačas?“ „The tiri daj phendas, hoj e Vaska mek ňikana na phendas o chochaviben!“ „A mukh, miri daj, oda savoro ča džuvlikane diliňipen, mukh oda le šerestar, lari-fari, oda mekh e luma na dikhlas, ajse butdžande džuvfen!“ „No, sar džanas o dživesa, the pre leste pes dikhelas, hoj nane smirom.“

Ipen jekh kurko pal oda čačes mange ulifas o muršoro. Kana avlas pro svetos, na rovelas, aňi o hangocis na šundam. Darandilom, gindinavas, hoj mulas. Ruňas sar e cikři mačkica imar kana leske e babica Violka varesoha kerdas andro kirloro. Jekhto, so mange andro oda avlas pre godi sas, hoj o Vaskakre lava sas jepaš čače. Tel o jekh kurko mange ulifas o muršoro! Žutin amenge, Devla, ma domukh, hoj amaro čhavoro te avel nasvalo! Mangavas le Devles, u pafis imar na birinavas u suřom.

O Miklošis, ajso nav diňam amare čhavoreske, savore dživesa the rača ča sovelas, aňi te chal, aňi žužes te pačarel, ňič les opre na uřtavelas. Hijaba keravas sa, ča hoj les te uřtavav. Savoro, so me vaj e sasuj keravas, sas pre ňisoste. Pal o duj kurke sas o Miki ča e cipa the o koka-la. Prastavas leha doktoristar ki o doktoris, Trnavatar dži andre Bratislava, the andre Komarno pašlolas. Savoro hijaba. Pal o trin čhona pherde dukh the roviben les andal e špitaľa andom khere ajses, sar les odoj ligendom. „Ma rušen, dajori, adaj pes imar našti buter te kerel,“ ole lavenca man mukhlas o primaris andro Komarno.

Savore ole dživesa dživahas tumare dadeha sar bi o vodi. U akana? Akana mange anavas khere o bi vođakro, ciknoro teřtos mire čhavoreskro, savo prekal ola trin čhona na thulifas aňi jekh gramos! Na džanahas aňi ča oda, save les hin o jakhora, ňikana len na dikhlam phundrade. Savore ola čhona sas sar mulo. O pharipen bi zoratar izdralas miro jilo the vodi. Cirdavas man khere le Mikiha sar šele beršengri phuri, džavas sar e mašina, na dikhavas, kaj džav, kana jekhvarestar, sar he, sar na, na khere avlom, no ipen andro kheroro ki e Vaska! „No imar, Aranko! Maj tut but užarav“ „Ale me...“ phenavas. Na džanavas, sar avlom pro partos pal e osada. „De mange tire čhaves!“ „U soske les tuke? Na dav tuke mire čhavores!“ „Tu na kames, hoj te dživel?“ „Kamav! Ale na dav les ňikasko, aňi tuke. Me tutar na darav!“ „Se tut hin khere mekh šov!“ asalas avka, hoj lake dikhavas andro bi dandengro muj. Pafis ačhiľas. „Na kamav les tutar te lel, Aranko, kamav tuke ča te žutinel. Ola andeliceiske kempel te dživel, na te merel!“ „Sar leske tu kames te žutinel, kana o bare sikhade doktore našti sasi!“ „Ma dara, Aranka, mište džanav, so te kerel. Mukh akana le ciknes adaj u o Hurošis me murdarel tumare džukles u cirdel lestar tele e morňi, no o jakha leske te na čalavel!“ „Pre soste?!“ „Ma phuč u ker, so tuke phenav. Bi e morňi u čuče vodeha les an ke mande, no avka, hoj ňiko le Romendar te na dikhel, so lidžas!“

Šundom la. Le murdale džukles lake andom andre trastuňi miska učhardi le pochthaneha. Ki e Vaska imar tađolas o paňi andre kotla. Sig avri cirdlas o jakha andal o džukloskro šero u palis les čhidas andre kotla. Thodas odoj the o manuškaňi lebka, na džanav, khatar la ifas, parňi sar o alabaster. Andre kotla čhivelas varesave draba u so me džanav, so mek aver u paš oda peske vareso vakerelas tel o nakh. Kana o mas imar tađilas u mukhľas o kokala, prekal o pochtan oda paňi čhidas andro lavoris. „Thov les andro oda!“ O tado paňi but khandelas, no šundom la. „U akana les, ajse nanges, lidža palal pro ganajis u mukh les odoj. Palis trival phen: Le benge upre ganajo, le čhavore andro kher!. Kana oda trival pheneha, visar tut u dža khere. No ma visar tut pale, the te so pes pal o tiro dumo kerelas, ma ačh, vi te le ciknore uštarenca phireha! OV tut na mukhela, kamela tut te ačhavel vaš savoro! No tu ma ačh u ma visaluv! Achaľos?! Ma visaluv! Našti, bo avka o Mikis merela! Me oda vaš tuke našti kerav, oda šaj ča e DAJ. Me tuke žutinava ča pro tritoval.“

Lidžavas pre angali o nango teštoro u daratar peravas pal o phindre. Sas decembros. O čhavoro mange odoj šudrola, gindinavas. Vi te na sas jiv, o šil sas but baro. Kerđom ipen oda, sar mange e Vaska phendas. Palis pro čhavoreskre phandle jakhoro thodom o džukleskre jakha. Phendom oda, so musaj u visalilom pale te džal. Na kerđom buter sar trin – štar uštara, kana jekhvarestar ačhilas šititno u chudľas o perumi te marel! Phurđlas ajsi balvaj, sar te avelas o agor e lumakro. Šundom o čhavorikano roviben u o hangocis, savo man vičhinelas – Daje, av pale! Av pale, ma mukh maj adaj te šudrol! Hin mange baro šil, dajorije! – Ešebe rovindos, palis buter cholamen. Na ačhilom, the te mange o jilo sas te pukinel. Mište džanľom, hoj oda man našti miro čhavoro te vičhinel, se les hin ča trin čhona, ajso čhavoro mek na džanel te vakerel! E balvaj sas ajsi zorali, hoj mange phurdelas tel o phindre savore šmeci, so sas avri pre dvora. Na kamelas man te mukhel! Na u na te avel ki o Vaskakro kheroro. „Mang le Devles!“ šundom jekhvarestar o hangos sar te avel chor andal miro vodi. Mangavas le Devles u phares man chudľom dži andro kher. „U akana so ela, Vaska?!“ vičhindom. „Akana les odoj jekh ori mukhes, te so pes kerela!“ „Ale miro čhavoro hino nango, šudrola!“ „Ma dara, na šudrola. E zor, savi les likerel, hiňi but keradi!“ Lakre lava mange na ande smiom, aver sas, daravas so jekh ta buter. O phujiben avri na ačhelas u o Vaskakro kheroro izdralas sar te sas kartendar kerdo. Jekh ori pes cirdelas sar jekh kurko u mange paš o čačo kan parňile o bala. E Vaska oda dikľas, vaš oda, hoj asandilas, šaj oda kempel avka te avel, gindindom mange, oda hino o potiňiben vaš o miro cikno. Jekhvarestar man e Vaska vičhindas: „Av, džas amenge vaš o čhavoro!“

Kana avľam ki o ganajis, džalas odari o thuv! The te sas angle jekh ora fađindo sar kokal! Savoro, so na sas prikerdo andre phuv, sas čhido pal o than. Miro ciknoro Mikis pašľolas maškar o ganajis šukares, sar te pes ňi na ačhilas. U imar na sas parno sar mulo. Leskri čipa chudľas te avel buter džidi, sikra ľoli. Jekh andal o džuklane jakha pre leskre jakha labolas sar o jagalo angaroro! O šil mange phirelas pal o dumo, šnavas, sar odi keradi džuklaňi jakh mange labol andro teštos! „Le le čhaves u paťar les andre ada pochtan,“ e Vaska mange diňas varesavo kalo pochtan, vaj mulano gad, na džanav, so oda sas. Le čhavoreha andre paťardo andro kalo pochtan prastavas andro kheroro, sar te mange e phuv labolas tel o phindre. Palis les musaj somas te nandarel andre khandiňi džuklaňi zumin, no akana andre late musaj somas te čhoreľ sikra mire thudestar. „U akana zumav leske te del sikra te cirdel!“ Šaj trival cirdľas o Mikis o thud andal e miri čuči, na džanes, mri čhaj, savi ča somas bachtaľi! No pal o na but the oda sikra thudoro avri čhandľas. „Zijan oda savoro, Vasko! Le Mikis imar ňič na arakhela!“ „Ma našav e pativ, mri čhaj, oda hin čak jekh akana. Leskro teštos mekh ňikana na chudľas o chaben normalno dromeha, oda našti te bisteres! Tajsa leha av ipen pro dilos.“ „U užar, hoj oda ela mekh goreder sar adađives!“ „So ela goreder?!“ „Užar, dikheha.“

Pro aver đives avľom ipen pro dilos. Savoro pes kerđas sar idž. Ča leskri vika the o roviben pal mande sar mekh buter dukhade u zoraleder, no the buter cholamen sar idž. Vareso man na mukhľas. Cirdelas man pal e rokľa pale ki o ganajis, no te visarel man na tromavas! Chudľas te phurdel ajsi zorali balvaj, hoj avri čhindas e terňi čerešňa andal e phuv, o renti, papiroša, kotora kašta, trasta urňonas... Andre manuškaňi zor na sas, oleha pes te marel, te na visarel pes pale, no nekh buter, te chudel pes ki o kheroro u pro agor andre. Dži avľom andro kher, šaj pregelas imar jekh ora. Ča so bi dichoskro, bi zorakro u sa fađindi bešľom ki o bov, jekhvarestar gelam pale vaš o čhavoro. U mange the paš o aver kan parňile o bala. No kana le ciknores palis nandardom andre džuklaňi zumin, cirdelas o thudoro mište deš minuti! O jakhoro na phundradas u pal o sikra palis savoro avri čhandľas. „Oda ňič, mri čhaj,“ thodas mange e Vaska o burňik pro phiko. „Ma dara, čarav trovodori... Tajsa pro dilos musaj te avel the tiro Hurošis!“ „U soske? Soske, pro Del tut mangav!“ rovavas. „E zumin, so les andre tajsa nandaraha, musaj te lidžal khere u te likerel les mindar tato!“ „Ale soske musaj the ov te avel?“ „Ma phuč, dikheha,“ phendas e Vaska varesave pharipnaha andro hangos.

O trito đives sas savorendar nekh goreder. Kana le muřores nandardam andre odi khandiňi džuklaňi zumin u o Hurošis la mindar ilas khere, hoj te la te thovel pro bov, kaj te na šudrol, jekhetane la Vaskaha ľigendam le Mikis pro ganajis. Jekhe hangoha trival pal peste vičhindam Le bénge upre ganajo, le čhavóre andro kher! U ča akana avľas o bilačhipen! Visardam amen, hoj džaha, no vareso amen so duj dženen likerelas pro than. Šnavas, sar man pro dumo pekeli o dikhiben varesostar, so hin but bilačo u na manuškano. Kamavas man te visarel! Cirdelas man, hoj pes te visarav! „Ma visaluv! Liker tiri godi, bo te na, o Mikis perela andre pekla!“ vičhindas pre mande e Vaska. Andre oda momentos sar te pes phundradas e phuv. Oda vareso manca chudľas te čhivel upre tele u andre phuv. Sa o teštos man but dukhalas, somas sar andre jag. But bara zoraha, cikne uštarenca, džavas ki o kheroro. Šundom, sar e Vaska pal mande phares vičhinel andro dukha. U o kheroro ňikhaj! E Vaska pre mande vičhinelas, hoj te avav pale pal late, vičhinelas pre rata. Kana kamavas te visalol, hoj lake džava te žutinel, palis la šundom te vičhinel: „Ma av pale, oda na me tut vičhinas! Oda na me! Ma paťa ole bi žužeske! Ča dža angle, the te tuke o phindre-vasta phagela!“ šundom la. E vika sas ajsi bari, hoj mange o šila pal o dumo prastanas. Zorali balvaj, bari jag u khandipen, roviben, sar te le manušeske e čipa tele cirdenas, oda savoro mange delas zor, hoj te resav andro o kher. Imar somas ča duj uštara khatar leste, kana jekhvarestar o kher pelas tele, sar te ňikana aňi na sas u savoro ačhilas, sar čhindo.

„Dža pale u le le ciknores,“ šundom o lokho hangos. „Dža leha khere sar sig ča šaj u mangel le Devles!“ Aňi korkori me na džanav, sar andro oda phageripen pre dvora arakhľom o ganajis. O Mikis pašľolas maškaral, sar maškar o varesavo kruhos. Sas šukar, na čalado u lolo sar ruža, ale e Vaska na dikľom. Chudľom le čhavores, paťardom les andro oda kalo pochtan u prastavas tele le partoha sar bi vodakro. Pal mande palis šnavas o mariben, demaviben, vika u roviben, ajso džungalo, hoj mange o rat šudrolas. Na dikhavas pre oda. Na ačhilom ča imar pal o amare vudara. Palis le Mikis nandardom andro kerado zumin u o Hurošis palis čhorelas oda paňi pal e savori amari osada. O Hurošis mange palis phendas, hoj avka leske e Vaska phendas u hoj ole paňeha arakhľas amari osada anglo o bi žužo andal e pekla.

Imar akana o Mikis phundradas o jakhoro. Sas barnava! Bokhales cirdelas o thudoro so duje čučendar u ňič avri na čhandelas. Davas leske te pijel dži na chudľas te phireľ andre škola. Palis amenge uľile mekh štar čhavore u avka amen sas eľta čhave u štar čhaja. Le maj palune, dešudujto čhavores, našadom pro pandžto čhon...

„U e Vaska arakhľan, daje?“

He, čarav tro vodori. Pro aver đives arakhľam lakro teštos pro ganajis. Sas čhindo pro kotora. Korkori peste diňas, lačo vodi. Me del lake o Del baro lačhipen, (čhidas pre peste o kerestos) vaš mange, vaš o Mikis, u mindar vaš e savori amari osada. No u akana hino o Mikis baro muř sar kašt! Nane les dešuduj čhave, sar varekana kamelas. Hin tumen jekhetane trin, no hine but šukar.

Agorindom o vakeriben khatar e miri sasuj, le Mikiskri daj, avka sar oda likeravas andre godi, avka, sar oda mange o phendas.

Vaska

Počuli ste už o tom, že vo Vlčanoch vraj žije akýsi starý, čo lieči ľudí zariekavaním? Opýtala sa Mária po večeri. Po dlhom čase zas bola konečne spolu so svojimi deťmi a vnúčatami. Všetci sedeli v teplej obývačke a pili kávu. Vnúčatá sa hrali vedľa, len malá Noemi sedela dadovi, ako volali dedka, v lone. A vari tomu aj veríš? zahľadel sa na ňu jej muž Miki. „A prečo nie? Nehovor, že ty tomu neveríš, že nie si poverčivý! V každom Rómovi, nech už je veriaci alebo nie, je kus poverčivosti!“ „Čo by som neveril, ale na dáke čary máry a zaklínadlá, či čo, to teda nie. Aj keď... Aj moja nebohá mama tvrdila, že práva vďaka takýmto zaklínaniam a dajakým tajomným obradom som práve ja zostal na živu.“ zasmial sa. „Rozprávaj nám o tom!“ pustili sa doňho všetky jeho tri dospelé deti. „Neviem tak rozprávať, ako vaša mama, nech vám ona o tom povie, všetko vie od vašej babky, práve tak ako ja,“ vyzval ju pohľadom. „Nuž, dobre,“ začala hovoriť ako babka, otcova mama, Aranka.

Bola som len tridsaťročná a čakala som už siedme dieťa. Nuž, čakala som už siedme dieťa. Pre nás, Rómov, bolo vtedy veľmi ťažké prežiť a v malej dedine, ako je tá naša, to platilo trojnásobne. V mestách bolo Rómom o čosi ľahšie, ale nie tu. Naše dve najstaršie deti Oskar a Klára sa nenaučili čítať ani písať. Nemohli chodiť do školy ako ostatné deti, museli nám pomáhať. Oskar pomáhal otcovi v JRD a Klára sa starala o mladšie deti, lebo ja som chodila za výslužku slúžiť k bohatým gazdom. Dostala som za to vždy trocha zemiakov, múku, zo pár vajčiek, jedným slovom, robila som za jedlo, aj keď to často boli len pomýje. Chodili sme aj do lesa, zbierať drevo, za pár korún sme ho potom predali. A ako všetky rómske ženy vtedy, chodila som i ja so svojou svokrou, po okolitých dedinách po žobraní. Ubehlo už dvanásť rokov od konca druhej svetovej vojny, no my, Rómovia, sme žili stále v osade, za dedinou, a veľmi, veľmi chudobne. Vtedy žila v našej osade aj stará, prastará Rómka, nikto nevedel, koľko mala rokov, Vaska sa volala. Veru, dievka moja, vyznala sa tá vo svojom remesle ako nik!

V jeden večer, bolo to na konci leta, vybrala som sa k nej na kopec. Ani neviem, čo ma to pochytilo. „Dobry večer, Vaska!“ „Aj tebe, Aranka,“ zaškrehotala a skúmavo si ma prezerala. „Zdá sa, dievka moja, že čochvíľa príde tvoj čas, možno ešte taký týždeň... Ale nebudeš šťastná, jój, nie, ostrý nôž bolesti pretne tvoje srdce.“ „Prečo, Vaska?!“ „Dieťa, ktoré nosíš pod srdcom, je veľmi choré.“ „Ako môžeš čosi také povedať? Odkiaľ berieš takú, takú...“ „Kravinu?“ zasmiala sa. „To nie je kravina a ani hlúposť, Arana moja. Ak nenájdeš pre svojho synčeka dobrého liečiteľa, do troch mesiacov umrie!“ „Odkiaľ, do čerta, vieš, že to bude syn?“ Ani babica nevie, čo to bude!“ „Viem, neviem, všetko záleží len na tebe...“ povedala Vaska a už na mňa ani nepozrela. Vyšla z chatrče a zamierila k lesu. Ani sa na mňa už neobzrela.

Rozbehla som sa domov ako o život! Hneď vo vedľajšej chatrči bývala moja svokra, vtrhla som k nej, dobre že som dvere nevyvalila, leďva som dych lapala! „Mamo, phen mange, šaj džanel e phuri čoháňi, hoj man murš čhavoro óvla, thaj pháro nasválo?“ (Mama, povedz mi, môže tá stará bosorka vedieť, že moje dieťa bude chlapec a že bude ťažko chorý?) „Šaj,“ (Môže.) odpovedala mi jedným jediným slovom. Potom si vzdychla a povedala: „Má také schopnosti, že ich len málokto z Rómov, ba aj gádžov chápe. A človek, toho, čo nechápe, toho sa bojí. Ale čo Vaska doteraz vyriekla, bola vždy pravda a pred tou nik neutečie!“ „Takže ty veríš tomu, čo povedala, mama?!“ „Verím, dievka moja,“ vzdychla. „Pripravte sa s Húrošom na krušné chvíle.“

Plačúc som šla domov, k deťom. Kým sa v noci vrátil môj Húroš, aj s naším najstarším, z roboty, už som ani plakať nevládala. Len som civela pred seba, želala som si smrť. „Čo ti je, Aranka? Prečo nespíš?“ pohladil ma mozoľnatou rukou po tvári. Rozpovedala som mu, čo mi povedala stará Vaska. „A ty vari tej hlúposti aj veríš?“ „Tvoja matka povedala, že Vaska ešte nikdy nevyslovila nepravdu!“ „Ááále čo, moja matka, všetko sú to len také babské táraniny, puš do z hlavy, lary-fary, to svet ešte nevidel, také ukecané baby!“ Lenže, v nasledujúce dni aj na ňom bolo badať nepokoj.

Presne o týždeň na to, som naozaj porodila chlapčeka. Keď sa narodil, neplakal, ani len neškytol! Zľakla som sa, myslela som si, že je mŕtvy. Zamrčal ako malé mačiatko, až keď mu babica Violka čímisi pošpárala v hrdielku. Prvé, čo mi v tej chvíli napadlo bolo, že Vaskine slová sa do polovice naplnili. Porodila som do týždňa a bol to chlapec! Pomôž nám, Bože, nedovoľ, aby bol náš synček chorý! Modlila som sa, až som napokon celkom vyčerpaná, zaspala.

Mikláš, ako sme pomenovali nášho synčeka, celé dni a noci len spal, ani papať, ani prebaliť, na nič sa nezobudil. Darmo som sa snažila, len aby som ho zobudila. Všetky moje aj svokrine pokusy zlyhali. O dva týždne bol Miki už len samá kosť a kožka. Lietala som s ním od lekára k lekárovi, od Trnavy až po Bratislavu, dokonca aj v Komárne ležal. No všetko bolo márne. Po troch mesiacoch utrpenia a plaču som ho priniesla z nemocnice domov takého, akého som ho tam odviezla. „Lutujem, mamička, tu sa už nedá nič viac robiť,“ to boli slová, ktorými sa so mnou rozlúčil primár v Komárne.

Celý ten čas sme žili s vaším otcom ako bez duše. A teraz? Teraz som si niesla domov bezduché, drobučké tielko svojho synčeka, ktorý za tie tri mesiace nepribral ani gram! Nevedeli sme ani len to, akej farby má očka, nikdy sme ich nevideli otvorené. Celé tie mesiace bol ako mŕtvy. Bezmocný žiaľ zmietal moje srdce i dušu. Vliekla som sa s Mikim domov ako storočná starena, išla som ako stroj, nevnímala som, kam idem, keď tu zrazu, ako áno, ako nie, namiesto doma, precitla som až na prahu Vaskinej chatrče! „Konečne Aranka! Už ťa dlho čakám“ „Ale ja...“ vyjachtala som. Nechápala som, ako som sa ocitla na kopci, za osadou. „Daj mi svojho chlapca!“ „A načo by ti bol? Nedám ti svoje dieťa!“ „Ty nechceš, aby žil?“ „Chcem! Ale nedám ho nikomu, ani tebe! Ja sa ťa nebojím!“ „Veď ich máš doma ešte šesť!“ smiala sa, až jej bolo vidno bezzubé dasná. Potom stíchla. „Nechcem ti ho zobrať, Aranka, chcem ti len pomôcť. Ten anjelik si zasluži život, nie smrť!“ „Ako mu už len ty chceš pomôcť, keď si učení doktori nevedeli poradiť!“ „Neboj sa, Aranka, dobre viem, čo mám urobiť. Nechaj malého zatiaľ tu a Húroš nech zabije a oderie vášho psa, ale očí nech sa nedotýka!“ „Na čo?!“ „Nepýtaj sa a rob, čo ti kážem! Z kože zodratého a vypitvaného ho prines ku mne, ale tak, aby nikto z Rómov nevidel, čo nesieš!“

Poslúchla som. Mŕtveho psa som jej priniesla v plechovej mise zakrytej plachtou. U Vasky už v kotli vrela voda. Šikovne vylúpila z hlavy psa oči a potom ho celého vhodila do kotla. Prihodia ľudskú lebku, neviem, skade ju nabrala, bielučkú ako alabaster. Do kotla vhadzovala všakovaké bylinky a čo ja viem, čo ešte, a pritom si čosi mrmala. Keď sa mäso úplne zvarilo z kostí, cez plachtu precedila z odvaru do lavóra. „Okúp ho v tom!“ Odvar strašne zapáchal, ale poslúchla som. „A teraz ho, takého holého, vynes dozadu, na hnoj a polož ho tam. Potom trikrát po sebe opakuj: Le benge upre ganajo, le čhavóre andro kher! (Diabla na hnoj, dieťa do domu!) Keď to trikrát povieš, otoč sa a vráť sa do domu. Ale neobračaj sa späť, ani keby sa neviem čo dialo za tvojím chrbtom, nesmieš sa zastaviť v chôdzi, aj keby si mala kráčať hoci aj po krôčikoch! ON ťa nepustí, bude sa snažiť ťa zastaviť stoj čo stoj! No ty sa nezastav a neobráť! Rozumieš?! Nesmieš sa otočiť! Nesmieš, inak Miki zomrie! Ja to za teba nemôžem urobiť, to môže len MATKA. Ja ti pomôžem až do tretice.“

Niesla som v náručí holé teličko a nohy sa podo mnou od strachu podlamovali. Bol december. Dietatko mi tam zamrzne, pomyslela som si. Sneh síce nebol, ale zima bola treskúca. Urobila som presne tak, ako mi Vaska kázala. Napokon som na chlapčekove zavreté oči položila psie oči. Odriekala som, čo som mala a obrátila som sa na odchod. Neurobila som vari viac ako tri – štyri kroky, keď sa odrazu zotmelo a začalo sa blýskať! Strhol sa taký vietor, akoby nastal koniec sveta. Začula som detský nárek a hlások, ktorý ma volal – Mama, vráť sa! Vráť sa, nenechaj ma tu zamrznúť! Je mi hrozná zima, mamička! Najprv plačlivo, potom čoraz zlostnejšie. Nezastala som, aj keď mi išlo srdce puknúť. Bola som si na čistom, že to ma nemôže volať môj synček, veď má len tri mesiace, také dieťa predsa nevie hovoriť! Vetrisko bolo také silné, že mi vmetalo pod nohy všetky rárohy, čo sa povalovali po dvore. Nechcel ma pustiť! Nie a nie dôjsť k Vaskinej chatrči. „Modli sa!“ začula som zrazu hlas akoby z hĺbky svojej duše. Modlila som sa a horko ťažko som sa dostala do domca. „A teraz čo bude, Vaska?!“ vykričala som. „Teraz ho tam hodinu necháš, nech sa deje, čo sa deje!“ „Ale môj chlapček je holý, zamrzne!“ „Neboj sa, nezamrzne. Sila, ktorá ho drží v zajatí, je priam žeravá!“ Jej slová ma neupokojili, naopak, bála som sa čoraz viac. Pohroma vonku neutfchala a Vaskina chatrč sa otriasala ako domček z karát. Hodina sa vliekla ako týždeň a mne pri pravom uchu obelel prameň vlasov. Vaska to zbadala, lebo sa usmiala, asi to tak má byť, pomyslela som si, je to pláca za môjho drobčeka. Zrazu ma Vaska vyzvala: „Pod, ideme si po dieťa!“

Keď sme došli k hnojisku, len tak sa z neho parilo! Aj keď pred hodinou bolo na kost zamrznuté! Všetko, čo nebolo pripevnené, bolo dokola rozmetané. Môj maličký Miki však ležal uprostred hnojiska pokojne, akoby sa nič nebolo stalo. A nebol už biely sako smrť. Jeho koža začínala byť živšia, svetlučko ružová. Jedno z psích očí na jeho očku žiarilo ako žeravý uhlík! Mráz mi chodil po chrbte, cítila som, ako sa mi to žeravé psie oko vpaľuje do tela! „Zober chlapca a zabaľ do tejto handry,“ podala mi Vaska akúsi čiernu plachtu, či rubáš, neviem, čo to bolo. S dieťaťom zabaleným v čiernej handre som letela do chatrče, akoby mi zem horela pod nohami. Znova som ho musela okúpať v páchnucom psom vývare, ale tentoraz som doň musela vytlačiť aj trocha zo svojho mlieka. „A teraz mu skús dať troška tahať!“ Možno trikrát potiahol Miki mlieko z môjho prsníka, nevieš si predstaviť, dievča moje, aká som bola len šťastná! Ale netrvalo dlho a o chvíľu aj ten hlt mliečka vyvrátil. „Všetko je zbytočné, Vaska! Mikiho už nič nezachráni!“ „Nestráčaj nádej, moja, toto je len začiatok. Jeho teličko ešte nikdy neprijalo potravu prirodzenou cestou, na to nesmieš zabúdať! Zajtra s ním príď presne na obed. A priprav sa, že to bude oveľa horšie ako dnes!“ „Čo bude horšie?!“ „Vyčkaj, uvidíš.“

Na druhý deň som prišla presne na poludnie. Všetko sa zopakovalo. Len jeho krik a plač za mnou boli oveľa úpenlivejšie a dôraznejšie, ale aj oveľa zlostnejšie ako včera. Čosi ma nepustilo. Ťahalo ma to za sukňu späť k hnojisku, ale obzrieť som sa neskela! Strhol sa taký silný víchor, že vyvrátil mladú čerešňu aj s koreňmi, vzduchom poletovali handry, papiere, kusy dosák, plechy... Bolo nad ľudské sily vzpierať sa tomu, neobzrieť sa, ale najmä, dostať sa k chatrči a napokon aj do nej. Kým som sa tam došla, ubehla hádam aj hodina. Len čo som sa zadychčaná, vysilená a premrznutá posadila k pecku, už sme sa aj vracali naspäť, pro dieťa. A mne aj nad druhým uchom obelel prameň vlasov. Keď som však malého znova okúpala v psom odvare, tahal mliečko dobrých desať minút! No očká neovtvoril a o chvíľu zasa všetko vyvrátil. „Nič to, moja, položila mi Vaska dľaň na plece. Neboj sa, dušička... no zajtra na obed musíš prísť aj tvoj Húroš!“ „A načo? Načo, pre Božie zmilovanie!“ nariekala som. „Odvar, v ktorom ho zajtra okúpeme, musí odniesť domov a udržiavať ho stále teplý!“ „Ale prečo musí prísť aj on?“ Nepýtaj sa, uvidíš,“ povedala Vaska s akýmsi zvláštnym smútkom v hlase.

Tretí deň bol zo všetkých najhorší. Keď sme chlapčeka okúpali v tom smradlavom psom odvare a Húroš ho hneď niesol domov, aby ho postavil na pecku, nech nevychladne, spolu s Vaskou sme niesli Mikiho na hnojisko. Jedným hlasom sme trikrát po sebe zakričali Le benge upre ganajo, le čhavóre andro kher! (Diabla na hnoj, dieťa do domu!) A len teraz nastala pohroma! Otočili sme sa, že odídeme, ale čosi nás obe držalo na mieste. Cítila som, ako ma na chrbte páli pohľad niečoho, čo je strašné a neludské. Chcela som sa obzrieť! Nútilo ma to obzrieť sa! „Neotáčaj sa! Maj rozum, inak Miki prepadne peklu!“ zvraskla na mňa Vaska. V tú chvíľu akoby sa otvorila zem. To čosi mnou začalo metať a hádzať o zem! Celé telo ma príšerne bolelo, bola som ako v ohni. S nadľudským úsilím, po krôčkoch, napredovala som k domcu. Počula som, ako Vaska za mnou žalostne vrieska od bolesti. A chatrč stále nikde! Vaska na mňa volala, aby som sa vrátila pro ňu, kričala o pomoc. Keď som sa však chcela obrátiť, že jej pôjdem na pomoc, znova som ju počula vrieskať: „Nevracaj sa, nie ja som ťa volala! To nie ja! Neuver tej ohavnej oblude! Kráčaj len dopredu, aj keby ti mal hnáty dolámať!“ poslúchla som. Vresk bol taký strašný, že mi behal mráz po tele. Metelica, neznesiteľný žiar ohňa a smrad, kvŕlenie, akoby človeka z kože drali, to všetko mi dodávalo silu, aby som sa dostala k chatrči. Už som len na dva kroky od nej, keď sa zrazu zrútila akoby jej nikdy nebolo a všetko ustalo, ako keď utneš.

„Vráť sa a zober maličkého,“ začula som šepot. „Bež s ním domov, ako len vládzeš a modlite sa!“ Ani sama neviem, ako som v tom prevrate na dvore našla hnojisko. Miki ležal v jeho strede, akoby uprostred akéhosi kruhu. Bol krásny, nedotknutý a ružovučký ako z ruže kvet, ale Vasku som nevidela. Schytila som dieťa, zakrútila do tej čiernej handry a uháňala som dolu kopcom ako od ušu. Za sebou som znova počula bucht, rachot, kvŕlenie a nárek, taký strašný, až mi krv tuhla v žilách. Nedbala som. Nezastala som až za dverami našej chatrče. Znova som Mikiho okúpala v odvare a Húroš potom lial ten odvar dookola, okolo celej našej osady. Húroš mi potom povedal, že tak mu Vaska nakázala a že tak tým odvarom uchránil celú našu osadu pred samotným démonom z pekiel.

Až teraz otvoril Miki očka. Boli hnedé! Hltavo tahal mliečko striedavo z oboch prs a nič nevyvrátil. Dojčila som ho, kým nezačal chodiť do školy. Medzitým sa nám narodili ďalšie štyri deti, a tak sme napokon mali sedem synov a štyri dcéry. Posledné, dvanásť dieťa, som na piaty mesiac potratila....

„A Vasku ste našli, mama?“

Áno, dušička. Na druhý deň sme našli jej telo na hnojisku. Roztrhané na márne kúsky. Obetovala sa, duša dobrá. Nech jej dá Boh večný odpočinok (prekrižovala sa). Za mňa, za Mikiho, a napokon i za celú našu osadu. No a dnes je z Mikiho chlap ako hora! Nemá dvanásť detí, ako si kedysi predsvzal. Máte spolu tri, ale zato krásne.

Dokončila som rozprávanie mojej svokry, Mikiho matky, tak ako som si ho pamätala, tak ako mi ho ona rozprávala.

Zima Ignác /1938/, Brno

Paramisa pal e romňi so pratinelas

Sas the na has jekh phuri Romňi. Joj kerelas andro thagarutno kher pratindža. Andro thagarutno kher sas baro barvalipen, sakaj dikhehas sas odoj but šukar čitra, sovnakaja the rupa pherde mochte šukar uribena, dikhle, pharune gada, habi, cholova, haziki, tereji, vigaňi.

O thagaris phiravelas šukar dijamtovo angrusťi, sas pre leste urdo lolo gad, šargo Chodov the bari želen stadi. Oda dives jak pal oda vakerav, sas igen baro taťipen. Geľas o thagaris andre nandardi, chudas pal peste tele o habi, cirdňas pal vast tele angrusťi the Thomas pro skamind. O terne slugada les morenas the thovenas. Pale les urde the geľjas andal e nandardi avri. Alı pobisterdas e angrusťi. Pale avlas andre nandardi e Romňi, sar pratinelas, dikhľas pro skamind e angrusťi.

E angrusťi sas avka šukar, hoj e Romňi našti delas o jakha het anglale angrusťi. Lılas e angrusťi andro vast, dikhelas the dikhelas the našti o jakha mukhelas tele o jakha. E Romňi phenel! Jaj talam mange o Devel bičhadas o barvalipen andre amaro čoro dživıpen. Jaj so akana kerava? Phen mange mro Devloro so som te kerel? Thodas e angrusťi andre posıťi the dureder pratinelas, andro šero lake džalas but duminıpen. Te na da e angrusťi pale ta umlavna man! Te da pale e angrusťi ava dureder čorori mre šukar čhavorenca the mre romeha.

E angrusťi la Romňake andre posıťi taťarelas sar te avľahas andre angrusťi jag. Kana kerdas e buťi, Holas te pratinel anglal o thagaruno kher, džalas pašal e bar the baro vudaris. Dikhľas pesare romes sar avel kija late le sevlenca so khudas le thagariske. E Romňi izdraľi džal kijo Rom, phendas leske hoj rakhľas e angrusťi, počoral sikhadas peskre romeske-leskre jakha avri porade sar dikhľas adesi kuč angrusťi. O Rom phenel: „jaj Devľa! Mri romňori?! So keraha?“ O Rom phares duminel. Deha e angrusťi pale?! Mardoħa! Na deha pale, the avka mardoħa! Alı amare čhavore avna barvaleder. E Romňi daralas te džal pale kijo baro kher le thagariskro. Phenel pesare romeske: „Mre chera hin phare sar strast, mro romoro de man zor!“ O Rom kamelas te džal peskra romňaha alı o slugadže les na mukhle, o sevlı lestar fıle the bičade les het.

Kana avlas kijo kher e Romňi, dural šundas sar o thagaris kerel pre pesare slugadža o rati. O učo raj la Romňa dinas te vičinel the ande la kijo thagaris. O thagaris dinas sakones avri te rodel andal o posıťa o baro raj Phendas kana ništ na rakhle, hoj e angrusťi čordas e Romňi, Hoj joj has andre nandardi, aver oda našti avel!

E Romňi rovelas o keresti pre peste kerelas, pro čanga perelas tele anglalo thagaris. O thagaris pre late kerelas o rati. „Nechám tě oběsit cikánko! Ihned mi vrat můj prsten!“ O thagaris pre Romňi nadiňas, so kampelas te phenel, parančolındas peskre slugadženge, kaj te la Romňa čhıven andre chor bertena, kaj hin adres the so odoj o bugara, o šťuri pale phuv phıren.

E Romňi sar pelas tele nadikhelas ani koter angal peste, savi sas odoj kaľi rat. Rovelas the rovelas o vasta kija peste thovelas, vičinelas le Devlores. La daratar e Romňi suľas. Andro suno, avlas kija late lakero mulo dad, phučel latar. „Miri čhaj so avka roves? So kerdal?“

E Romňi vakerdas le dadeske so pes ačhilas. O dad andro suno phenel la Romňake. „Ma dara čhaje! Me tuke šigitina, na mukha tut kajte tut umľavenı!“ Diňas peskera čha pandž zarnos. Phenel lake: „Čhaje džı ušteha sar tut lidžana kije umľadi, phen le thagariske, hoj hin tut andro vast baro barvalıpen, so les nikda na elas.“ E Romňi phučel: „Dade so som odoleħa te kerel?“ O thagaris mange napatala: „O dad lake phendas. „Tu čhaje maker ništ, ča phen lenge, hoj te dena oda zarnos andre phuv, hoj lenge barona dešvar adeci diamanta.“ Androda e Romňi ušťilas, avri sas te šunel o rati the imar našundas so la Romňake inke phenel o dad.

Avle pal late o slugadža, fıle la avri, lidžanas la kije umľadi. E Romňi andro vast zoraľes likerelas o zarnost. Korkori vaš peske phenel. „Dadoro tu salas paš ma? Hin oda čačıpen so mange phendal? Jaj miro Devloro leper mange so mange o dadoro phendas andro suno?“

Kana la Romňake thovenas o šelo pre meň, ta leperdas peske so hin te phenel, le thagariske. „Raje barikano raj, čarav tire sovnakune vatore, žičınav tuke the tiri thagarınake but čhavore the sastıpen.“ Šukares tut mangav anglal džı man umľaveħa, kajte tuke avri phenav, akada baro garuvıpen. O thagaris asal the phenel. „Cikánko, co sı zase vymýřlıř, už toho bylo dost, zase chceř hrát divadlo?“ E Romňi sikadas o zarnıci andal o vast. O thagaris dikhel. „Co s tím chceř děľat Cikánko?“ Baro raj aveħa but barvalo, te thoveħa andre phuv aka-la zarnıci, barona tuke avri but diamanti.“ O gadže, so sas pašal the le thagarıha, asanas o pera peske likerenas džı lenge le asabnastar o apsa perenas.

Alı la Romňake sas but phares, lakere jakha sas but sapane le rovıbnastar. O thagaris palıs phenel: „Tak dobře Cikánko, ještě se trochu pobavíme, tak nám ukaž, jak to zrnı zasejeř a jak z toho zrnı vyrostou diamanty?“

„Baro raj muk mange tele miro tromadıpen, alı me oda našti thovav andre phuv.“ O thagaris phučel: „Ta soske?“ E Romňi phenel: „Oda zarnos šaj thovel andre phuv adeso manuř, so inke andro džıvıpen ništ na čordas.“ O thagaris phenel: „Tak dobře Cikánko.“ U vičındas pro manuřa, so sas pašal leste nasıgeder, parančolındas le slugadženge.

O slugadža sar šunde, ispıdenas pes jekh preko aver, nıko nakamelas te džal. Kerelas pre lende o rati. Denašte het. Vičınelas pro avera, nıko na džalas daranas, hoj lenge na barona o diamanti. E Romňi izdralolas, so pes schla. O thagaris kana dikhľas, hoj nıko na džal te čhıvel o zarnos andre o phuv. Avlas leske andro šero, hoj e Romňi nane goreder sar avera, mukhľas la Romňa tele. Džı akana peske e Romňi peskere Romeħa vakeren le čhavorenca, sar oda atoska ačhilas.

Paramisa pal e romňi so pratinelas

V jednom zámku sloužila Romka jako uklízečka. Její domeček byl u lesíka blízko zámku. Její manžel pletl koše a některé nabízel i na zámku. Romka s mužem a dětmi žili spokojeným životem i při té bídě až do jednoho dne.

Když Romka uklízela jako obvykle v královské koupelně, zahlédla na umyvadle diamantový Prsten, který král zapomněl, když si umýval ruce. Romka diamantový prsten vzala a dala si ho do uklízací zástěry s úmyslem, že co trochu uklidí, půjde a odevzdá zapomenutý prsten králi.

Ale mezi tím vrchní služebník krále zavolal Romku, aby odnesla špinavé prádlo do zadní části zámku. Romka poslechla a jak takhle jde kolem plotu zámku, její muž na ni romsky zavolá: „Miri šukori jav pal mande!“ Romka jak uviděla svého muže, rozeběhla se za ním. Romka ale v sobě nemohla udržet to, co se jí přihodilo v královské koupelně. Řekla mu tedy o prstenu a samozřejmě, že muž naléhal, aby mu prsten ukázala. Stalo se! Rom vzal prsten do ruky a jako by byl ten prsten začarovaný – Rom se od plotu vzdaloval a prsten ne a ne podat Romce zpátky. Romka na svého muže křičela, prosila jej, ale Rom jen, že se jen trochu podvádí, jestli je pravý. Potom ho ale napadlo, že by to byl hřích, kdyby ho měli vrátit.

To už na Romku zase volal králův sluha, že musí jít uklidit královskou kuchyni. Tak Romka zase běžela uklízet. Pracovala až do pozdních hodin, vracela se domů unavená, utrápená myšlenkou na to, jak to všechno dopadne.

Doma se Romka bála, prosila muže, že ten prsten musí vrátit, ale Rom jí řekl, že i když půjde prsten vrátit, že ji stejně budou podezřívat, že ten prsten ukradla.

Rom jí ten prsten nedal. Naopak, začal přemýšlet, jak by se dalo s takovým drahým prstenem naložit. Ráno musela jít Romka do zámku uklízet. Jak se blížila k zámku, nohy měla těžší a těžší. Jenom co otevřela dveře, vrchní sluha krále na ni hned zhurta: „Cikánko! Ukradla jsi králi diamantový prsten!“ Romka, aniž stačila otevřít pusou, už se tam objevil král. „Cikánko u nás nestrpíme zloděje. Každého, který se dopustí krádeže, věšíme!“

Romka chce zase něco říct, ale vrchní sluha hned zavolal královské vojáky, aby Romku zavedli do královského vězení, do té nejtemnější studené komory. Romka plakala, spílala, lomila rukama, modlila se k Bohu, že žalu volala své děti, muže, volala i svoji maminku, ale nejvíce volala na pomoc svého zemřelého otce.

Druhý den měla být Romka pověšena v zadní části zámku ve dvoře za přítomnosti služebnictva, to pro výstrahu.

V noci Romka usnula i přesto, že tam běhali potkani a lezli různí brouci. Ponořila se do hlubokého spánku, v tom slyší hlas, jak říká: „So pes tuke ačhilas, miri čhajori? Soske man vičindal?“ Romka jasně vidí svého otce, jak na ni mluví. Tak dcera otci všechno řekla. Otec řekl: „Čhaje ma dara! Neboj se!“ Pověděl jí, že až vstane a půjde za králem, ať mu nabídne zrníčko, které jí právě podal. Že to zrníčko je kouzelné. Když se zaseje, vyroste z něj několik diamantových prstenů a že jeho zámek bude několikanásobně bohatší.

Romce se srdce zklidnilo a na chvíli měla velkou radost. Tu Romka zvenku zaslechla křik a procitla ze snu. Ještě se však nechtěla vzbudit nadobro, protože sen ještě nebyl dokončen. Proto ještě oslovila svého otce, aby jí poradil, jak to má udělat. Už jen z povzdálí slyšela, jak jí otec říká: „Oda džanes korkori, so tut sikhlaravas, kana salas cikaň.“ A to už vedle Romky stáli vojáci, aby ji odvedli k šibenici. Romka sebou škubala, bránila se. Jak tak Romku vedli k šibenici, ucítila v kapse zástěry zrníčka osiva.

Vtom ji napadlo, co jí vlastně otec ve snu radil. Běžela ke králi a prosila ho aby ji naposledy dovolil vyslovit tajemství, o kterém ví, a že toto tajemství přinese králi velké bohatství.

Ostatní slyšeli, co to Cikánka králi říká za nesmysly. Král se zasmál spolu se svým vrchním sluhou. Ale že když je to její poslední přání, tak jí to tedy dovolí. Vyzval Romku, aby zasedla to zrní. Ale Romka povídá: „Pane králi, má to však jeden háček, zrní nemůže zasadit ten, kdo už jednou kradl, tomu nic vzejde!“ Král se zlobil, co si to ta Cikánka zase vymýšlí. No ale nakonec vyzval ostatní služebnictvo, aby jeden po druhém přicházeli k zahrádce a zasedli to zrní.

Jako první přistoupili k zahrádce vojáci, kteří však tak nějak postupně couvali a couvali, až vycouvali úplně. Po nich se vytratilo i další služebnictvo... Zkrátka nebylo nikoho, kdo by se odvážil sázet čarovné zrní...

A tak král nakonec Romce odpustil a pustil ji za jejím mužem.

 Čurejová Lucia /1981/, Stará Lubovňa

Sar pes le Dilineske phuterde o jakha

Andre romani osada dživelas jekh rom, so has furt choľamen he nič pes leske napačisaloľas. Nič pes leske nakamelas te kerel, calo džives pes halasinelas la romňaha, pro čave ča viskinelas. Choľi sikavelas pro aver Roma, he savoro khatar leste a vašoda les o Roma vičinenas Diľino.

Jefkhar rači bešelas pro stolkos paše blaka he dikhelas avri račaha. Navladinelas peha, phandľa o jakha he zasuča. Džalas suno. Andro suno has ča jof korkoro a švadzi has kalipen rači. Ani nadžanelas kaj hino. Ča jefkhar paš leste terdžonas trin raňija urde upre andro parne vigana, he has len bare kale bala. „Ko san tumen?“ phučľa. „Me som raňi čoripnastar Čoripen,“ presikadža pes e peršo raňi. „Me som raňi žalipnastar Žalipen,“ phendža dujto raňi he trinto raňi: „Me som raňi le korkorendar, Korkori.“ „Af palmandel!“ phendža leske e raňi Čoripen. O Diľino gela palate he avľa paše cikni blaka. „Dikh tut andre!“ phendža e raňi. O Diľino dikhľa andre a dikhelas cikno kheroro he labolas andre momeli. Has andre ča jekh cikno skamind he stolki. Pro skamind pašlonas marikľa he jekh kolbasa. Pro phuf has štar cikne matraca he upre pašľolas ochto manuša: o dat la daha, he šof čave. Ča jefkhar androda lemge e raňi Čoripen iľa palo skamind e kolbasa. „Na, oda naščiči keres!“ vyskindža o Diľino. „Sar šaj les ole bidakenge oda čeporo so len hin pro chaviben?“ E raňi mukľa e kolbasa. „Soske oda phenes?“ phučľa e raňi. „Tut hin so techal a nane tuke lačes.“

Pro da dujto raňi, e Žalipen leske phendža: „Af palmandel!“ Avle paše jekh bari blaka. „Dikh tut andre!“ phendža. O Diľino pes dikhľa andre a dikhľa baro kher šukariben andre, draha obraza pro fali, baro skamind he upre pherdo lače chabena. Pašo skamind bešelas cali fajta, ale niko peha nadelas duma. Sikavenas bari žaľa, ča jekh cikno čavoro pes pre phuf bavinelas he asalas. Androda e raňi Žalipen ščipindža le čavores a jof chudľa terovel. „Na, oda naščiči keres!“ vyskindža o Diľino. „Sar ole manušenge bara žalaha šaj keres, sar lenge šaj les lengro baripen?“ „Soske oda phenes?“ phučľa e raňi. „Hin tut bari he bachtali fajta, he aj tak tuke nane lačes!“ „Soske nane mange lačes, he nasom spokojno?“ gondolinelas o Diľino.

Palis les trinto raňi ligendža kie jekh cikni blaka andre komora. „Dikh tut andre!“ phendža leske. O Diľino pes dikhľa andre a andre komora has jekh hadžos, stolkos, skamind he šifoneris. Pre fala višinelas jekh lampa, so polikes švicinelas o kheroro. Dikhľa kodoj, sar jekh phuro muř bešelas pro stolkos he o muj leske has garude andro vasta. Androda hazďla o šero he bare khamibnaha dikhľa avri andro kalipen. Bara daraha avľa proda hoj oda muř afka dičol avri sar jof. „Oda som me?“ phučľa pes. „Hi,“ odphendža e raňi Korkori. „Nič tuke nane lačo. Na sal rado hoj hit tut savoro, so tuke kempel. Na sal rado hoj hin tut bachtali he šukar fajta. Vašoda tut sako mukela he ačoha korkoro!“ E raňi dophendža he savore trin raňija odgele, našľile.

Pro da o Diľino uščičľa. Phuterdža o jakha he chudľa te gondolinel. „Soske som ajso diľino a phujes keraf savorenge khatar mande? Keraf phuj dživepen mange korkoreske!“ phendža. Uščičľa upre, čumidľa la romňa, he le čaven a akorestar imar nikda pre nisoste nasikavlas choľi. Imar nikda naphendžas hoj nič nane lačo. Palikerlas le devleske he le raňenke adalo suno, hoj leske šigitinde te phuterel o jakha he dikhľa peskro nalačipen a čačikano dživipen.

Ako sa Dilinovi otvorili oči

V rómskej osade žil Róm, ktorý bol vždy zlostný a so všetkým nespokojný. Nič ho nebavilo, celý deň sa škriepil so ženou a deti ustavične napomínal. Zlostil sa na Rómov, na všetko okolo seba, a preto ho Rómovia volali Dilino.

Raz večer sedel na stoličke pri okne a pozeral von do tmy. Bol unavený, zatvoril oči a zaspal. Sníval. Vo sne bol celkom sám a všade bola tma. Ani nevedel, kde je. Iba zrazu sa pred ním zjavili tri víly, ktoré boli v biely šatách a mali dlhé čierne vlasy. „Kto ste?“ opýtal sa. „Som víla chudoby Čoripen,“ predstavila sa prvá víla. „Ja som víla smútku a žiaľu Žalipen,“ povedala druhá víla a tretia na to: „Ja som víla opustených a samoty Korkori.“ „Pod za mnou!“ prikázala mu víla Čoripen. Dilino šiel za ňou a prišiel k malému oknu. „Pozri sa dnu!“ povedala mu víla. Dilino sa pozrel a videl malú izbu osvetlenú sviečkou. Bol v nej iba malý stôl a stoličky. Na stole ležali posúchy a klobása. Na zemi boli štyri úzke matrace a na nich sa krčilo osem ľudí: rodičia a šesť detí. Zrazu im víla Čoripen vzala zo stola klobásu. „Nie, to nesmieš!“ zvolal Dilino. „Jako môžeš tým chudákom vziať aj to málo, čo na jedenie majú?“ Víla, čoripen, pustila klobásu. „Prečo to hovoríš?“ opýtala sa. „Ty máš jedla dostatok a nie si spokojný.“

Na to mu druhá víla, Žalipen, prikázala: „Pod za mnou!“ Prišli k veľkému oknu. „Pozri sa dnu!“ povedala. Dilino sa pozrel a videl veľkú izbu s krásnym nábytkom, krásne obrazy visiace na stenách, veľký stôl a na ňom všakovaké jedlá a veľa krásnych vecí. Okolo stola sedela celá rodina, ale nikto s nikým nerozprával. Boli smutní a zúfalí, iba malé dieťa sa hralo na koberci a smialo sa. Vtedy víla Žalipen uštipla dieťa a ono začalo plakať. „Nie, to nesmieš!“ skríkol Dilino. „Ako môžeš tým smutným ľuďom kaziť ich jediná radosť?“ „Prečo to hovoríš?“ opýtala sa víla. „Máš veľkú a veselú rodinu, a predsa si nespokojný!“ „Prečo som nespokojný?“ zamyslel sa Dilino.

Potom ho tretia víla Korkori zaviedla k malému oknu do komôrky. „Pozri sa dnu!“ prikázala. Dilino nazrel dnu a v komôrke bola posteľ, stolička, stôl a skriňa. Na stene visela jedna lampa, ktorá slabo osvetľovala miestnosť. Videl, jako tam starý muž sedí na stoličke a tvár ma skrytu v dlaniach. Zrazu zdvihol hlavu a túžobne sa pozrel do tmy. S hrôzou zistil, že ten muž vyzerá presne ako on. „Som to ja?“ opýtal sa. „Áno,“ odpovedala víla Korkori. „S ničím nie si spokojný. Nie si rád, že máš všetko, čo potrebuješ. Nie si rád a netešíš sa z veselej a peknej rodiny. Preto ťa každý opustí a ty zostaneš sám!“ víla dopovedala a všetky vili odišli, zmizli. Na to sa Dilino zobudil. Otvoril oči a začal premýšľať. „Prečo som taký hlúpy a ničím každého okolo seba? Ničím život sebe samému!“ povedal. Vstal, pobozkal ženu, deti a odvtedy sa už nikdy pre nič za nič nezlostil. Nikdy už nebol nespokojný. Ďakoval Bohu a vílam zo sna, že mu pomohli otvoriť oči a vidieť vlastnú chybu a skutočný život.

Děkujeme všem jednotlivcům a studentům následujících škol za účast v soutěži - Katedra rómskej kultúry Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Katedra romistiky Univerzity Karlovy v Praze, Súkromné gymnázium v Košiciach, Střední odborná škola managementu a práva v Brně a Střední odborná škola sociálně právní v Jihlavě.

Vydavatel: **Romea, o.s.**, Žitná 49, Praha 1, 110 00, tel.: 257 329 667,
romea@romea.cz, www.romea.cz
Obsahové zpracování: Bc. Radka Steklá, Mgr. Jarmila Balážová
Korektury: Mgr. Lenka Nádvorníková
Grafika a sazba: Vatiklan.cz
Fotografie: Petr Axmann

Náklad: 2000 kusů
Počet stran: 24
1.vydání

Příloha vychází za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy ČR.

Vydáno v prosinci 2007.

